Rapportage evaluatie kerkenvisies

De kerkenvisiegemeenten

22-12-2021

Inhoudsopgave

1. Inleiding....3
2. Samenvatting....5
3. Methodiek....6
4. Uitkomsten evaluatie....7
    a. Algemeen....7
    b. Aanloop....7
    c. Bekendheid met de kerkenvisie....8
    d. Voorbereidend proces....9
    e. De aanvraag....10
    f. Het proces van opstellen van een kerkenvisie....10
    g. Reflectie....17
    h. Toekomst....18
    i. Persoonlijke reflectie....19
5. Conclusie....22
6. Bijlagen....23
    a. Digitale vragenlijst....23
    b. Uitkomsten evaluatie in beeld....38

1. Inleiding

Programma Toekomst Religieus Erfgoed
Het Nederlands religieus erfgoed is ongekend rijk en kan rekenen op draagvlak bij een breed publiek. Het draagvlak voor behoud van monumentale kerkgebouwen, kloosters en hun interieurs is groot, ongeacht of men zelf te kerke gaat en geldt van jong tot oud. Maar door teruglopend kerkbezoek staat het voortbestaan van veel kerkgebouwen onder druk. Het wordt voor kerkeigenaren steeds moeilijker om het onderhoud van de gebouwen te bekostigen. Voor kloosters geldt dat het aantal actieve religieuzen drastisch afneemt. Gevolg is dat een grote groep monumentale kerken en kloosters zoekt naar mogelijkheden om de exploitatie rond te krijgen, nevenfuncties te ontplooien, erediensten te sluiten en herbestemming of zelfs sloop.

Om deze reden heeft het (inmiddels demissionaire) kabinet in 2018 besloten actief in te zetten op de toekomst van het religieus erfgoed. Op 10 november 2018 is een samenwerkingsovereenkomst ondertekend namens overheden, kerkeigenaren en vertegenwoordigers van erfgoed- en burgerorganisaties om gezamenlijk te werken aan een duurzaam toekomstperspectief voor het religieus erfgoed: het programma Toekomst Religieus Erfgoed (TRE).

Kerkenvisie
Het speerpunt van het programma is het beschikbaar stellen van een decentralisatie-uitkering aan burgerlijke gemeenten voor het opstellen van een integrale en lokale kerkenvisie. De (inmiddels demissionair) minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) heeft sinds 1 januari 2019 middelen beschikbaar gesteld voor het opstellen hiervan. Het primaire doel van het ministerie van OCW is het behoud van (rijks)monumentale kerkgebouwen. Om dat doel te bereiken is het noodzakelijk om álle gebedshuizen in samenhang te bezien: van alle tijden en geloven, monumentaal en niet-monumentaal. Op deze manier kan bijvoorbeeld het lokale vraag en aanbod van ruimtes voor religieuze vieringen in kaart gebracht worden, maar ook bestaande nevenfuncties van niet-monumentale gebedshuizen. De belangen van alle betrokken partijen (eigenaren, gemeenten, burgers en erfgoedorganisaties) worden daarbij onderling gehoord en gewogen. In gezamenlijkheid wordt zo een duurzaam toekomstperspectief ontwikkeld voor alle gebedshuizen: de kerkenvisie.

De burgerlijke gemeente is aangewezen als de partij die het initiatief tot een kerkenvisie neemt vanwege het brede overzicht dat zij heeft op haar grondgebied en het kerkenlandschap daarbinnen. Bij de gemeente komen verschillende belangen samen: ruimtelijk, economisch, cultureel en sociaal. De huidige opgave waarbij een fors deel van de kerkbesturen de exploitatie van hun kerkgebouw niet meer rond krijgt en deze de religieuze functie dreigt te verliezen, is bovendien een maatschappelijke opgave en daarmee een opgave voor (o.a.) de overheid.

Aanleiding evaluatie
In de jaren 2019-2021 hebben 240 gemeenten zich voor de decentralisatie-uitkering gemeld en zij zijn (of gaan) op dit moment aan de slag met een kerkenvisie. Aangezien het programma TRE afloopt aan het eind van 2021, is dit een goed moment om het instrument te evalueren. Dit geldt zowel voor gemeenten die al (bijna) gereed zijn, volop bezig zijn, net gestart zijn of nog moeten beginnen. Het is namelijk belangrijk om te horen hoe dit instrument ervaren is/wordt en alvast te leren van wat goed gaat en wat verbeterpunten zijn. Maar vooral is het van belang om rechtstreeks van de deelnemende gemeenten te vernemen wat na afloop van het programma TRE nodig is om hen te blijven ondersteunen. Als motor achter de kerkenvisies zijn gemeenten de belangrijkste informatiebronnen voor deze evaluatie. Daarnaast worden de betrokken kerkeigenaren gevraagd om hun ervaringen met het instrument te delen.

Een aparte rapportage is opgesteld over de evaluatie van het instrument kerkenvisie vanuit kerkbesturen die betrokken zijn geweest in het proces. Deze twee rapportages komen tegelijkertijd uit. Deze evaluaties maken tevens deel uit van de verantwoording van het programma TRE. De vier programmalijnen naast de programmalijn ‘integrale kerkenvisie’, evenals de projecten die door de partners van het programma zijn uitgevoerd, worden op andere wijze geëvalueerd en verantwoord.

Leeswijzer
In deze rapportage worden de uitkomsten van de evaluatie weergegeven. Er wordt gestart met een samenvatting waarin de hoofdlijnen van de uitkomsten aan bod komen. Vervolgens wordt de methodiek van de evaluatie toegelicht en daarna worden de uitkomsten per onderdeel van de evaluatie besproken. Dit gebeurt aan de hand van een korte toelichting, een overzicht van de vragen en een korte beschrijving van de belangrijkste uitkomsten. Hierbij zijn zowel de uitkomsten van de digitale vragenlijst, de interviews alsmede de bespreking met enkele experts meegenomen. Alle uitkomsten zijn middels diagrammen in de bijlage opgenomen, evenals de geanonimiseerde toelichtingen die de gemeenten bij vragen gegeven hebben. Daarnaast is ook de vragenlijst in de bijlage opgenomen.

2. Samenvatting

'Kerkenvisie is verbinden'
Als één woord opvalt bij de evaluatie van de kerkenvisies dan is het verbinding: verbinding tussen burgerlijke en kerkelijke gemeenten, verbinding tussen kerkelijke partijen onderling, verbinding tussen verschillende beleidsterreinen binnen de gemeentelijke organisatie, verbinding met externe partijen die zich willen inzetten voor de kerkgebouwen (dorpsraden, erfgoedverenigingen) en ga zo maar door. Het subdoel van de kerkenvisie om de dialoog op te starten tussen de verschillende belanghebbenden over de toekomst van de kerkgebouwen lijkt daarmee geslaagd.

Het moment waarop het programma TRE met het instrument kerkenvisie zijn intrede deed is goed geweest. Dat kan ook gezegd worden van de impuls vanuit de landelijke overheid. De noodzaak om aandacht te besteden aan deze categorie gebouwen wordt gevoeld maar twee derde van de respondenten geeft aan dat ze op lokaal niveau niets hadden ondernomen zonder deze regeling, in verband met beperkte capaciteit en middelen, gebrek aan kennis en terughoudendheid om als overheid de opgave voor kerkgebouwen op te pakken.

De vormvrijheid van het instrument kerkenvisie is goed bevallen, hoewel het in het begin zeker zoeken is (geweest) naar de aanpak die past bij de gemeente, de kerkeigenaren en de gemeenschap. Het ondersteunende netwerk van de RCE, programmapartners en bureaus heeft ertoe geleid dat er snel collectief geleerd is over het kerkenvisietraject.

Vooral het onderlinge gesprek is als waardevol beoordeeld, inclusief de breedte van het gesprek (de verschillende lokale partijen en mensen). Iedere gemeente realiseert zich dat een kerkenvisie pas het begin is en ziet een vervolg. Want de opgave voor de kerkgebouwen is scherper geworden maar niet makkelijker. Het vervolg, de aanpassing van de kerkgebouwen voor behoud richting de toekomst, is een collectieve zorg, zeker in financiële zin. Maar er is ook een brede overtuiging dat de oplossing juist in deze gezamenlijkheid ligt.

Wat vinden de deelnemende kerkeigenaren/-besturen?
Uit de evaluatie onder de deelnemende kerkeigenaren/-besturen komt een redelijk gelijkluidend resultaat. Er is wel een terughoudendheid ten aanzien van deelname aan het kerkenvisieproces. Dit heeft te maken met een aantal zaken: men is er nog niet aan toe, er wordt geen meerwaarde gezien, enig wantrouwen richting de gemeente, scheiding kerk en staat en eigendomssituatie. Aan de andere kant wordt aangegeven dat het kerkenvisietraject op een heel goed moment komt omdat de kerkelijke gemeenten al bezig en zoekende waren naar mogelijkheden om hun kerkgebouwen toekomstbestendig te maken. Dit deel ziet kansen in de samenwerking, ook met andere partijen dan de burgerlijke gemeente.

Ook onder de respondenten vanuit de kerkeigenaren komt de meerwaarde van het onderlinge gesprek duidelijk naar voren. De erkenning voor hun opgave, de openheid en het faciliteren van het gesprek worden positief gewaardeerd. Wel wordt aangegeven dat de snelheid van het proces en de communicatie soms te wensen overlaat. Er zit vaak veel tijd tussen eerste gesprek en vervolg. Daarnaast wordt teruggegeven dat door gebrek aan kennis van de kerkelijke praktijk en inlevingsvermogen, het gesprek niet altijd soepel gaat.

Als kanttekening bij de uitkomsten van de evaluatie onder kerkeigenaren wordt meegegeven dat deze groep nog meer aan het begin van het proces staat: diverse gemeenten hebben nog geen contact gehad met hun kerkeigenaren. Daarnaast was de respons in verhouding tot de kerkenvisiegemeenten beduidend lager. Echter door de diversiteit van de respondenten op gebied van locatie, denominatie en fase in het kerkenvisieproces is wel een goed eerste beeld ontstaan.

3. Methodiek

Voor de evaluatie van het instrument kerkenvisie is gekozen voor de inzet van drie verschillende onderzoeksmethoden. Deze worden hieronder afzonderlijk toegelicht.

1. **Vragenlijst gemeenteambtenaren**: om zoveel mogelijk kwantitatieve informatie op te halen onder de gemeenteambtenaren die aan een kerkenvisie werken of hebben gewerkt, is in overleg met de programmapartners, enkele deskundigen en collega's een uitgebreide online vragenlijst opgesteld (zie bijlage 1) Dit is ook afgestemd met het ministerie van OCW en het ministerie van E&K de directie Erfgoed & Kunsten (E&K) en vervolgens getest bij een aantal gemeenteambtenaren die werken aan een kerkenvisie. De vragenlijst bevat een combinatie van meerkeuze en open vragen. In deze vragenlijst is de mogelijkheid ingebouwd om overal, indien gewenst, een toelichting te geven. In eerste instantie is de online vragenlijst per mail verstuurd naar de contactpersonen van alle 240 gemeenten die de decentralisatie-uitkering voor het opstellen van een kerkenvisie hebben aangevraagd. Omdat binnen veel gemeenten met meerdere mensen aan dit proces wordt gewerkt, is het totale aantal benaderde mensen niet bekend. In totaal hebben 84 respondenten de vragenlijst ingevuld. De uitkomsten staan weergegeven in bijlage 2.

2. **Interviews**: om de data die via beide vragenlijsten zijn opgehaald beter te kunnen duiden en meer verdieping te creëren, zijn 16 interviews afgenomen. Deze personen zijn geselecteerd op basis van hun sleutelpositie binnen het proces van het opstellen van een kerkenvisie. Er zijn verschillende interviewers aan de slag gegaan zodat alle betrokkenen binnen het programma TRE een beeld krijgen van wat er in het veld speelt. Het gaat om projectgroep-leden van het programma, enkele regio-adviseurs (op het gebied van architectuurhistorie) en teamleden van het programma. Interviews zijn afgenomen op basis van anonimiteit en zijn met toestemming van de geïnterviewden opgenomen. Deze opnamen zijn later op dezelfde wijze uitgewerkt tot geanonimiseerde samenvattingen en vervolgens geanalyseerd. Dit is vervolgens verwerkt in bijgaande resultaten.

3. **Verdiepingssessie**: een aantal bureaus wordt door meerdere gemeenten extern ingehuurd om namens hen te werken aan een kerkenvisie. Doordat deze bureaus inmiddels veel ervaring hebben met het instrument kerkenvisies is besloten met hen een digitale verdiepingssessie te houden. Ook waren er drie procescoaches die verbonden zijn aan het programma TRE aanwezig bij deze verdiepingssessie. Eerst werden de resultaten uit de vragenlijsten en de interviews gedeeld, met daarbij de vraag of zij zich in dit voorlopige beeld kunnen vinden. Vervolgens hebben de aanwezigen suggesties gedaan, contexten verschaft en aanvullingen gegeven. Van deze sessie is een verslag gemaakt en deze is besproken in de projectgroep en de stuurgroep. Dit is tevens verwerkt in bijgaande resultaten.

Door de combinatie van bovenstaande onderzoeksmethoden is gepoogd een zo compleet mogelijk beeld te schetsen van de opgedane ervaringen rondom het instrument kerkenvisies. Naast de zojuist toegelichte onderzoeksmethoden is gebruik gemaakt van geluiden uit het veld in de afgelopen drie jaar, reeds opgeleverde kerkenvisies, de evaluatie van de zes pilot-gemeenten en gesprekken met wethouders, vrijwilligers, burgerorganisaties, stuur- en projectgroep-leden, ambassadeurs en regio-adviseurs.

Toch zijn er beperkingen aan deze evaluatie die belangrijk zijn om in beschouwing te nemen. Ten eerste is bewust gekozen om de evaluatie vanuit eigen beheer op te stellen, wat voor- en nadelen met zich meebrengt. Hiernaast bevinden veel burgerlijke gemeenten zich nog in de aanloop- of opstartfase van het traject. Om deze reden waren de vragen binnen de vragenlijst niet verplicht om in te vullen. Dit betekent dat niet alle vragen door alle 84 respondenten zijn ingevuld. Ook betekent dit dat gemeenten die in de toekomst hun kerkenvisie-traject gaan voltooien wellicht andere ervaringen hebben. Verder zijn de interviews, zoals eerder aangegeven, door meerdere mensen afgenomen. Tot slot is het mogelijk dat respondenten en/of geïnterviewden hun antwoorden hebben aangepast op het feit dat er nog geen vervolg op het programma is aangekondigd.

4. Uitkomsten evaluatie

Algemeen
Van de 240 gemeenten die een decentralisatie-uitkering kerkenvisie hebben aangevraagd, hebben 84 deze evaluatie ingevuld. Daarnaast zijn er betrokkenen van 16 gemeenten geïnterviewd. Als we kijken naar de respondenten, dan zien we dat vanuit alle provincies gemeenten hebben gereageerd en zij zich in alle fasen van het totstandkomingsproces bevinden. Iets meer dan de helft zit nog in de beginfase.

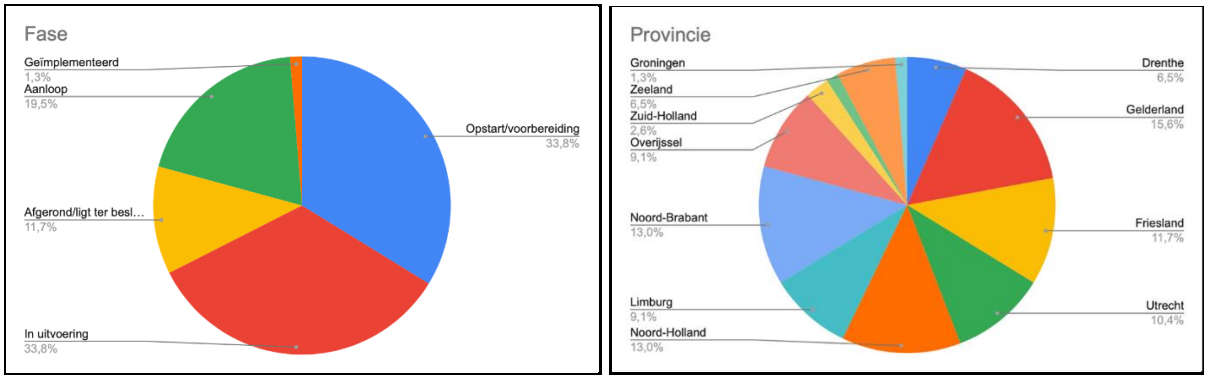

Figuur 1a en 1b: overzicht fase van kerkenvisie en provincies.

Van de respondenten binnen de gemeenten is 58% werkzaam als (beleids)adviseur erfgoed, 30% is werkzaam bij de afdeling ruimtelijke ontwikkeling (met soms klein deel erfgoed) en 12% komt vanuit andere beleidsterreinen, veelal leefbaarheid. De verantwoordelijke wethouder heeft in de meeste gevallen erfgoed in combinatie met cultuur in de portefeuille of erfgoed in combinatie met ruimte. In een enkel geval is de wethouder duurzaamheid verantwoordelijk.

Aanloop
Met de aanloop wordt de periode voorafgaand aan de aanvraag bedoeld. Was er al sprake van aandacht voor het religieus erfgoed of contact met kerkeigenaren?

Vragen over Aanloop
Deze vragen worden herhaald op het einde van deze enquête om te bezien of de situatie voor/na veranderd is.
- Had u vooraf een goed overzicht van de kerkgebouwen in uw gemeente?
- Had u vooraf een overzicht van de kerkbesturen in uw gemeente?
- Had u vooraf contact met de kerkbesturen in uw gemeente?
- Was u op de hoogte van de ontwikkelingen bij de verschillende kerkbesturen?
- Was u op de hoogte van de daarbij horende consequenties voor de gebouwen?
- Stond de toekomst van een of meer concrete kerkgebouwen onder druk?
- Was de toekomst van een of meer kerkgebouwen een maatschappelijk issue binnen uw gemeente, oftewel gaf het reuring in de samenleving?
- Haalden discussies over de toekomst van het religieus erfgoed binnen uw gemeente regelmatig de pers?
- Was de toekomst van kerkgebouwen een politiek issue binnen uw gemeente, oftewel speelde het regelmatig een rol in de politieke discussie of op de politieke agenda?
- Andere aandachtspunten.

60% van de respondenten geeft aan vooraf een goed beeld te hebben gehad van de gebedshuizen in de gemeente en met betrekking tot de kerkbesturen is dit 40%. Over het algemeen was het contact vooraf beperkt. Slechts 16% geeft aan regelmatig contact te hebben, tegenover 40% zelden of nooit. Ten aanzien van ontwikkelingen en consequenties voor de gebouwen is het grootste deel van de gemeenten hiervan niet of nauwelijks op de hoogte.

Dat de toekomst van kerkgebouwen onder druk staat wordt bevestigd (57% ja, 30% weet niet). In de toelichting wordt hierbij vooral gesproken over kerkgebouwen die leeg staan en herbestemd gaan worden. Maar er zijn ook beheerders van kerkgebouwen die op zoek zijn naar neveninkomsten om de exploitatie te kunnen garanderen. Daarbij komen de rooms-katholieke (RK)

kerken meer ter sprake dan de protestantse kerken. Dit wordt mede bepaald doordat diverse parochies recentelijk hun toekomstplannen ten aanzien van hun kerkgebouwen en ander vastgoed kenbaar hebben gemaakt en dat dit vaak drastische besluiten zijn. Zo komt het voor dat bijvoorbeeld 7 van de 8 kerkgebouwen in een gemeente na 2024 afgestoten worden. Daarnaast zijn er ook gemeenten waarbij dit niet of nauwelijks speelt en er gesproken wordt over uitbreiden: dit betreft vooral de gemeenten binnen de *Biblebelt*.

42% van de respondenten geeft aan dat ontwikkelingen rondom kerkgebouwen tot maatschappelijke reuring hebben geleid en daarmee vaak ook tot aandacht in de media. Dit heeft in veel gevallen nog niet geleid tot discussies in de politiek. Uit de toelichtende antwoorden blijkt dat er vooral onrust ontstaat tijdens veranderingen: bij de kerkelijke gemeenschappen, de omwonenden en erfgoedpartijen. Hieruit ontstaan regelmatig conflicten en daarbij wordt door een aantal gemeenten aangegeven dat ze zoekende zijn naar hun rol hierin.

De geïnterviewde gemeenten onderschrijven bovenstaande reacties. Bij deze gemeenten komt naar voren dat met name sloop van kerkgebouwen tot onrust leidt. En dat bij een aantal gemeenten de kerkgebouwen al op de politieke agenda stonden door conflicten met projectontwikkelaars die kerken opkopen voor sloop en de grond willen gebruiken voor nieuwbouw (als woningen). Ook is er een toename in vragen vanuit kerkgemeenschappen de laatste jaren zowel op gebouwniveau als op sociaal-maatschappelijk terrein.

Bekendheid met de kerkenvisie
Zowel het instrument als de financieringsvorm waren nieuw voor veel gemeenten. In het eerste jaar van het programma (2019) is dan ook veel geïnvesteerd in de bekendmaking en toelichting van het instrument door de verschillende partners van het programma.

Vragen over Bekendheid met de kerkenvisie

- Was u van tevoren bekend met het instrument kerkenvisie?
- Had u een voorstelling bij het instrument kerkenvisie?
- Hoe waren de reacties binnen uw gemeente over het opstellen van een kerkenvisie? De kerkenvisie werd gezien als …
- Hoe bent u bekend geraakt met de mogelijkheid tot het aanvragen van een decentralisatie-uitkering kerkenvisies?

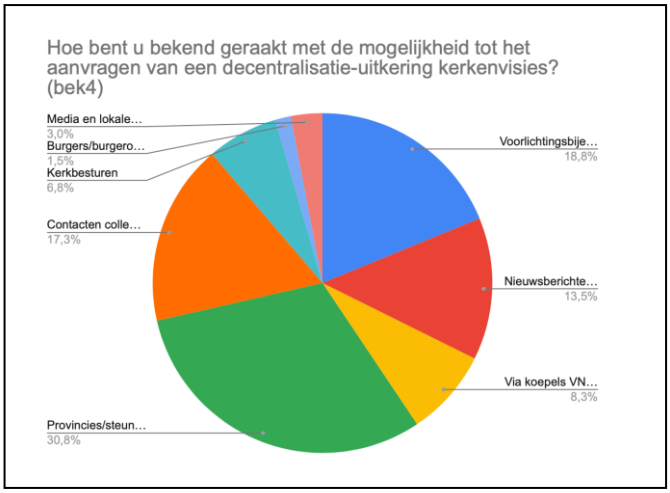

Figuur 2: manier waarop men kennis nam van instrument kerkenvisies.

Voor het aanvragen was 57% van de respondenten bekend met de kerkenvisie, waarbij uit de toelichting en interviews blijkt dat actief informeren geloond heeft. De meeste gemeenten zijn in aanraking gekomen met de kerkenvisie door de voorlichtingsbijeenkomsten die het programma in samenwerking met de steunpunten heeft georganiseerd. Ten aanzien van de voorstelling van het instrument zijn de meeste gemeenten neutraal. Uit de toelichting en interviews blijkt dat de term kerkenvisie uitleg vraagt: kerken kan betrekking hebben op zowel de gebouwen als de religie en de term lijkt bovendien ander religieus erfgoed, interieur en omgeving uit te sluiten. Aan het woord visie kleeft toch ook het imago van een beleidsstuk dat in de la verdwijnt. Dit alles heeft daarmee tot enige terughoudendheid geleid, die gaandeweg de duur van het programma wel is weg-genomen en sommige kerkenvisiegemeenten hebben gekozen voor een andere benaming.

De reacties op het aanvragen van een decentralisatie-uitkering voor een kerkenvisie gaan twee kanten op. Het wordt aan de ene kant gezien als een bedreiging en bemoeienis. Door de

gemeenten omdat ze vinden dat ze hierin geen actieve rol moeten spelen (ook is er angst om probleemeigenaar te worden). En de kerkeigenaren vinden in sommige gevallen dat zij als eigenaar over hun gebouwen gaan. Anderen zien het instrument juist als een kans: er was een gevoel van urgentie maar er waren vaak nog geen middelen en aanpak om hier mee aan de slag te gaan. In diverse gevallen zijn ook de gemeenteraad en/of de kerkeigenaren de initiërende partij geweest.

Vanuit de interviews wordt dit bevestigd: in een aantal gemeenten is er veel overredingskracht nodig geweest om de decentralisatie-uitkering aan te (mogen) vragen terwijl bij andere gemeenten het instrument als geroepen kwam gezien de problematiek die steeds duidelijker werd. Daar waar een fors conflict en/of veel maatschappelijke reuring is ontstaan rondom een of meerdere kerkgebouwen is de noodzaak tot het aanvragen sneller onderkend. De noodzaak is ook regelmatig vanuit de gemeenteraad gekomen die via een motie het aanvragen heeft voorgesteld of gestimuleerd.

Bij een deel van de gemeenten zijn de kerkelijke partijen de aanstichter geweest van het aanvragen. Zij hebben de gemeente getipt over de mogelijkheid of dringend verzocht hier gebruik van te maken.

Voorbereidend proces
Omdat het een betrekkelijk nieuw instrument is zonder hele duidelijke kaders, hebben veel gemeenten nagedacht over het wel of niet aanvragen van een decentralisatie-uitkering, en daarmee over het wel of niet actief oppakken van deze opgave als burgerlijke gemeente.

Vragen over Voorbereidend proces

- Wat waren de overwegingen om een decentralisatie-uitkering aan te vragen voor het opstellen van een kerkenvisie?
- Heeft de aanvraag intern bij de gemeente tot overleg/discussie geleid?
- Heeft u zich voorbereid (informatie gezocht, bijeenkomst bijgewoond)?
- Waar heeft u informatie vandaan gehaald?
- Waren externe partijen op de hoogte van het instrument?
- Waren interne partijen op de hoogte van het instrument?

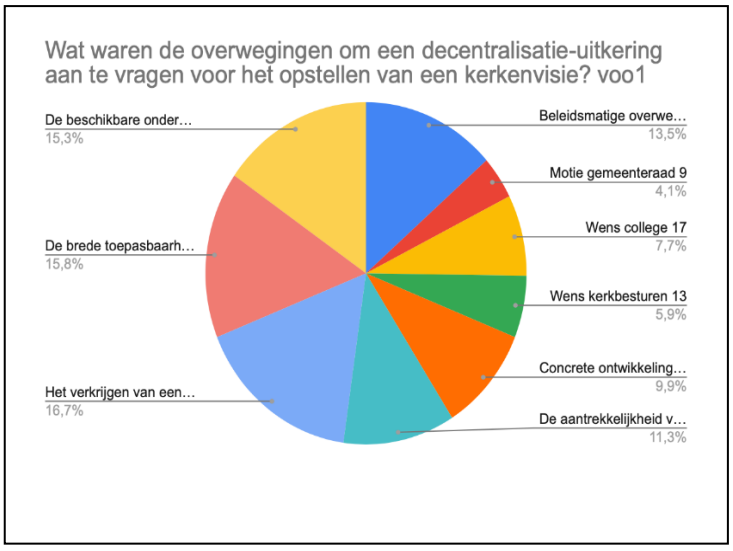

Figuur 3: overwegingen voorafgaand aan opstellen kerkenvisie.

Dit beeld wordt bevestigd door het grote aantal gemeenten dat zich actief heeft voorbereid door het bijwonen van een informatiebijeenkomst, bureau-onderzoek en overleg met andere gemeenten en steunpunten (88% van de respondenten). Informatie hebben ze vooral opgehaald via het programma TRE (voorlichtingsbijeenkomsten, website, webinars, toolkit).

De overwegingen voor het aanvragen van een decentralisatie-uitkering zijn voor meer dan de helft gelegen in de mogelijkheid die zich voordeed, zowel in financiële zin als de brede toepasbaarheid en de bijbehorende ondersteuning. Uit de verdiepende gesprekken blijken de financiële middelen de grootste trigger te zijn geweest. De discussiepunten voor het wel of niet aanvragen waren het nut van zo'n visie, de hoeveelheid werk (gezien beperkte capaciteit), de precieze besteding van de middelen en risico tot wekken van valse verwachtingen.

De bekendheid van het instrument is groter bij externe partijen dan intern (51% om 36%). Bij de externe partijen zijn het vooral de kerkbesturen en erfgoedpartijen. Intern geldt dat de directe collega's (van dezelfde afdeling) op de hoogte waren.

Een andere zaak die bij het voorbereidend proces aan de orde komt is de zoektocht die de meeste gemeenten (hebben) ervaren in het begin naar de inrichting van het proces: bijvoorbeeld waar, hoe en met wie te beginnen. Ook is er vaak sprake van een zoektocht naar ondersteuning en plekken waar antwoorden te krijgen zijn (RCE, buurgemeenten, bureaus).

De meeste geïnterviewden geven aan veel steun te hebben gehad aan de RCE als centraal punt van informatie en begeleiding. Dat scheelde veel eigen uitzoekwerk. De webinars worden als waardevol gezien, alleen de tijd vinden om ze bij te wonen is wel lastig. De reeks uitzendingen van de Kerk van alle Kanten wordt als voorbeeld genoemd. Het bracht een goed overzicht van het doel, nut en de aanpak, maar ook van de complexiteit en de breedte van een kerkenvisie en de totale opgave voor het religieus erfgoed. Gezien de onbekendheid met het instrument intern (en de regelmatig terughoudende houding) geven de gemeenten in de interviews aan dat ze zich bewust waren dat hier een opgave lag.

De aanvraag
Gemeenten hebben het hele jaar een decentralisatie-uitkering kunnen aanvragen. De aanvragen zijn via de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed verlopen. Na beoordeling heeft de uitkering twee keer per jaar plaatsgevonden via het Gemeentefonds, in de mei- en septembercirculaire. De hoogte van de uitkering was afhankelijk van het aantal kerkgebouwen binnen de gemeentegrenzen. Daarbij geldt de volgende verdeling:

€ 25.000,- voor 1 t/m 19 kerkgebouwen,
€ 50.000,- voor 20 t/m 39 kerkgebouwen en
€ 75.000,- voor 40 of meer kerkgebouwen.

Elke Nederlandse gemeente heeft eenmalig in de periode 2019-2021 een aanvraag kunnen indienen. Het aanvraagformulier heeft men moeten invullen en laten ondertekenen door de gemandateerde bestuurder. Vervolgens diende het gescand opgestuurd te worden naar kerkenvisies@cultureelerfgoed.nl.

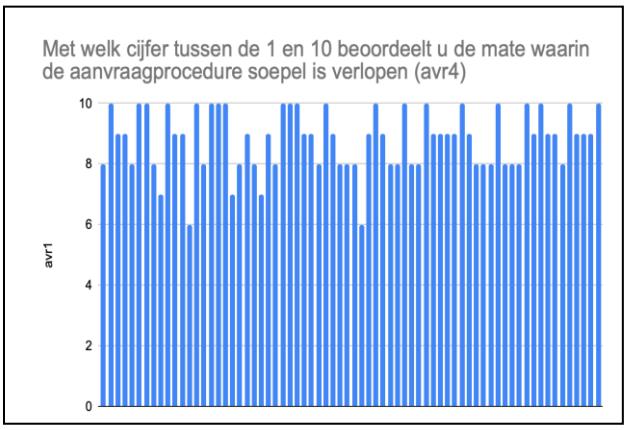

Vragen over De aanvraag
- Met welk cijfer tussen 1 en 10 beoordeelt u de helderheid van de aanvraagprocedure?
- Met welk cijfer tussen 1 en 10 beoordeelt u de eenvoud van de aanvraagprocedure?
- Met welk cijfer tussen 1 en 10 beoordeelt u de aangedragen data over de kerkgebouwen?
- Met welk cijfer tussen 1 en 10 beoordeelt u de mate waarin de aanvraag soepel verlopen is?

Figuur 4: cijfer aanvraagprocedure.

De aanvraagprocedure zelf wordt (zeer) positief beoordeeld door de respondenten. In de toelichting staan veel termen als eenvoudig, duidelijk en helder. Hetzelfde geldt voor alle geïnterviewden: ze geven aan niet eerder zo makkelijk een aanvraag te hebben kunnen doen. Wel is er beperkte kritiek op de verdelingssystematiek. De keuze om alleen de gebedshuizen mee te tellen voor de hoogte van de bijdrage pakt niet voor alle gemeenten gunstig uit.

Ten aanzien van de data wordt aangegeven dat dit als basisdocument prima fungeert maar dat het niet helemaal compleet en actueel is. De meeste gemeenten zijn vervolgens verdergegaan met het completeren en aanscherpen van hun eigen lijst.

Het proces van opstellen van een kerkenvisie
Het proces van opstellen van een kerkenvisie kent verschillende fases en onderdelen. Daarom zijn de vragen over het proces opgedeeld in: taken en verantwoordelijkheidsverdeling, opstart, inventarisatie, gespreksvoering, afronding en implementatie.

Taken en verantwoordelijkheidsverdeling
De aanpak per gemeente verschilt o.a. in de in te zetten capaciteit vanuit de gemeente, wel of geen inhuur van een bureau, wel of geen externen en de betrokkenheid van (een) wethouder(s).

Vragen over Taken en verantwoordelijkheidsverdeling
- Hoe ligt de verantwoordelijkheidsverdeling binnen uw gemeente: was/bent u alleen verantwoordelijk voor het proces vanuit de gemeente of waren/zijn er meer collega's bij betrokken?
- Welke activiteiten heeft de gemeente zelf gedaan?
- Welke activiteiten heeft de gemeente uitbesteed?
- Wie vormde het gezicht naar buiten richting de kerkbesturen?
- Heeft u contact gezocht met buurgemeenten omdat de grenzen van een parochie, kerk of kerkgemeenschap uw eigen gemeentegrenzen overstegen?

Bij 40% van de antwoorden is 1 persoon intern verantwoordelijk voor het proces, 43% kent een samengesteld team en dan zijn er nog andere vormen als samen met de buurgemeenten of een duo. De betrokken afdelingen zijn in ieder geval erfgoed (47%), ruimte (31%) en in mindere mate sociaal (10%), economie (5%) en toerisme/recreatie (3%). In onderstaand schema wordt aangegeven welke activiteiten de gemeenten zelf doen (in percentages, er waren meer antwoorden mogelijk):

Inventariseren gebouwen	47
Inventariseren kerkbesturen	40
Procesarchitectuur (hoe doen we dingen in welke volgorde	23
Opstellen van eventuele enquêtes	15
Correspondentie met kerkbesturen	42
Organisatie van bijeenkomst(en)	30
Voeren van gesprekken met externe partijen	36
Voeren van gesprekken met interne partijen	35
Visie schrijven	14
Ambtelijk/politiek draagvlak organiseren	32
Implementatie voorbereiden	23
Geen	2
Anders ...	0

Bij het uitbesteden van taken (vaak de inhuur van een bureau) kiezen veel gemeenten voor ondersteuning bij de inventarisatie (opstellen kerkenpaspoorten), het benaderen van en de gesprekvoering met kerkbesturen en het schrijven van de kerkenvisie. De geïnterviewde gemeenten geven aan de combinatie van eigen inzet en een bureau als prettig te ervaren. Er is vaak sprake van een coproductie.

De interne projectleider van de gemeente vormt in 54% het gezicht naar buiten, gevolgd door een projectgroep van interne en externe leden (27%). De andere gemeenten kiezen voor duo's van wethouder/ambtenaar of ambtenaar/externe begeleider. Tijdens de interviews wordt onderstreept dat zelf het gezicht naar buiten te blijven als gemeente heel belangrijk is.

21% van de respondenten geeft aan dat de gemeente contact heeft gezocht met buurgemeenten om af te stemmen met betrekking tot kerkgemeenschappen die de gemeentegrenzen overschrijden.

Opstart/plan van aanpak

In deze fase verkent de gemeente de opgave van een kerkenvisie en de wijze van aanpakken. Dit landt in de meeste gevallen in een plan van aanpak (of iets soortgelijks).

Vragen over Opstart/plan van aanpak

- Is er een plan van aanpak opgesteld? En zo ja, door wie?
- Is het plan van aanpak ook vastgesteld?
- Zijn externe partijen betrokken bij het opstellen van het plan van aanpak?
- Is het plan van aanpak ook door de kerkbesturen ondertekend of hebben ze zich eraan gecommitteerd?

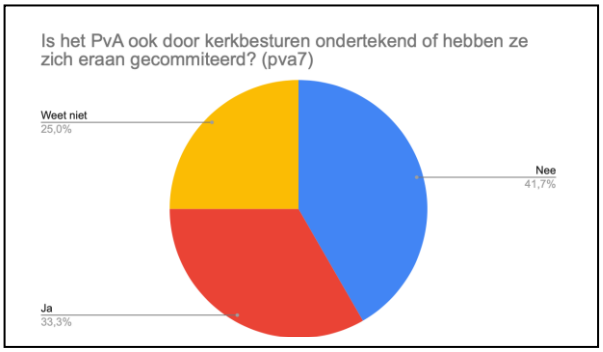

Figuur 5: betrokkenheid kerkbesturen in plan van aanpak.

Van de respondenten heeft 71% een plan van aanpak opgesteld waarvan 60% deze heeft laten vaststellen (in de meeste gevallen door het college van burgemeester en wethouders). De gemeenteraad is vaak geïnformeerd. 77% van de respondenten heeft externe partijen betrokken bij het opstellen van het plan van aanpak (kerkbesturen en bureaus). Bij een derde van de gemeenten is het plan van aanpak ook ondertekend door de kerkbesturen of hebben zij zich er aan gecommitteerd. In sommige gemeenten trekken kerkbesturen en gemeente volledig samen op.

Inventarisatie

Iedere gemeente start met het inventariseren van de kerkgebouwen en -eigenaren en gaandeweg het proces komen hier steeds meer elementen bij.

Vragen over Inventarisatie

- Wat heeft u in eerste instantie geïnventariseerd?
- Waar heeft u uw informatie vandaan gehaald?
- Heeft u gebruik gemaakt van de database van de RCE?
- Heeft u alleen de gebedshuizen geïnventariseerd of meer religieus erfgoed?
- Heeft u (externe) hulp gehad bij de inventarisatie?
- Wat is u opgevallen bij de inventarisatie? Wat was uw ervaring?

De eerste inventarisatie richt zich op feiten en aantallen van de kerkgebouwen, contactgegevens van de kerkeigenaren en omschrijvingen/waarderingen van de gebouwen. In onderstaand overzicht is te zien waar de gemeenten hun informatie vandaan haalden (in aantallen). Er waren meerdere antwoorden mogelijk en de meeste gemeenten hebben meerdere bronnen geraadpleegd.

Waar heeft u uw informatie vandaan gehaald? Inv2	
Informatie was bij ons beschikbaar	48
Via de RCE	31
Via de provincie	5
Via het steunpunt/erfgoedhuis	6
Via Museum CatharijneConvent (interieurs)	18
Via Reliwiki	17
Via internet	31

In meer dan de helft van de gevallen is gebruik gemaakt van de database van de RCE en de meeste gemeenten hebben een bredere inventarisatie gedaan: begraafplaatsen (16%), kloosters (12%), mariakapellen (9%), interieurs/collecties (4%) en groenaanleg/tuinen (4%).

De helft van de gemeenten heeft hulp gehad bij de inventarisatie door kerkbesturen, erfgoedpartijen en bureaus.

Drie zaken springen er uit bij de ervaringen met de inventarisatie. Het is een heel tijdrovende klus en niet altijd eenvoudig. Met name het achterhalen van de juiste contactpersonen bij de kerkelijke gemeenten wordt als lastig ervaren. Dit blijkt nog eens extra lastig bij de internationale kerken (als christelijke migrantenkerken), waarbij de taal ook een barrière is. Wat er ook nadrukkelijk uitspringt is dat men overweldigd is door het aantal kerken en de rijkdom van dit erfgoed.
Uit de interviews blijkt dat vooral de internationale kerken, migrantenkerken en moskeeën als nieuwe categorie naar boven komen. Dit komt deels omdat ze niet in monumentale gebouwen zitten maar ook omdat deze doelgroep geen natuurlijke gesprekspartner is van gemeenten. De aanvulling met deze genootschappen wordt wederzijds als meerwaarde gezien. Multifunctioneel gebruik is bijvoorbeeld bij moskeeën heel normaal en goed functionerend.
Migrantengenootschappen zijn groeiend en dikwijls op zoek naar ruimte. Dit maakt onderlinge uitwisseling interessant.

Gespreksvoering
Bij het proces van de kerkenvisie staat de dialoog met de kerkbesturen en andere belanghebbenden binnen de gemeente centraal. De manier waarop de gemeente dit oppakt is van veel factoren afhankelijk zoals aantal kerken, de capaciteit en de cultuur binnen de gemeente. De gespreksvoering werd bovendien enorm beïnvloed door de coronacrisis.

Vragen over Gespreksvoering
- Heeft u van tevoren bedacht welke externe en interne partijen u wilde spreken?
- Lukte het makkelijk om contact te leggen met de kerkbesturen en een gesprek te regelen?
- Op welke wijze heeft u de kerkbesturen benaderd/gesproken?
- Is de samenstelling van de groep vanuit de kerkbesturen veranderd gedurende het proces?
- Vond u het spannend/lastig om in gesprek te gaan met kerkelijke partijen?
- Kon u de rol en de overwegingen vanuit de overheid/lokale gemeente op dit onderwerp goed helder maken?
- Kwam er veel nieuwe informatie uit de gesprekken?
- Hoe stonden de kerkbesturen tegenover een samenwerking met de gemeente?
- Is deze houding gedurende het proces verbeterd, of verslechterd?
- Is contact met de kerkbesturen alleen via de projectleider Kerkenvisie verlopen?
- Hebben kerkbesturen de mogelijkheid gehad om direct in contact te treden met bestuurders (wethouders, raadsleden)?
- Had u gelijk het plan om naast de kerkelijke partijen ook in gesprek te gaan met burgers, (erfgoed)partijen en andere belanghebbenden?
- Heeft u dit tegelijk gedaan of in een bepaalde volgorde?
- In welke vorm heeft u gesprekken gevoerd?
- En was er verschil in vorm per doelgroep?
- Hoe bent u intern te werk gegaan? Hoe zijn de andere afdelingen/vakdisciplines betrokken bij het thema Kerkenvisie?

Van de respondenten heeft 80% van tevoren bedacht welke partijen ze wilden spreken en 20% heeft het werkenderwijs opgepakt. Een actorenanalyse is door 13% gedaan.

Als we kijken naar de kerkbesturen als gesprekspartner dan was bij 45% van de respondenten het niet altijd eenvoudig om contact te leggen met de kerkbesturen. 30% geeft aan dat de lijntjes korter bleken dan gedacht en 25% geeft aan altijd al goed contact te hebben. In 55% van de gevallen hebben de respondenten een-op-een-gesprekken gevoerd met de kerkbesturen, 13% heeft gekozen voor kleine groepen en 27% is gestart met het rondsturen van een enquête. De samenstelling van de groep contactpersonen vanuit de kerken is tijdens het proces in 88% gelijk gebleven.

De coronamaatregelen hebben invloed gehad op de vorm en planning van de gesprekken. Waar sommige gemeenten direct digitaal zijn gegaan, hebben andere gemeenten juist bewust met

gesprekken gewacht tot het moment dat bijeenkomsten fysiek mogelijk waren.. Ook is de enquête als vorm gebruikt om alvast te starten met enige uitwisseling.

Een derde van de gemeenten geeft aan het spannend of lastig te vinden om in gesprek te gaan met de kerkelijke partijen. In alle gevallen bleek dit ongegrond. Overigens wordt deze spanning ook aan de kant van de kerkeigenaren gevoeld. Dit heeft enerzijds te maken met de andere taal die gesproken wordt (vastgoed versus 'huis van god') en de verschillende werelden. Ook wordt het onderwerp als gevoelig ervaren. Kerkbesturen vragen naar hun toekomstperspectief ligt gevoelig, zeker als er opgaven of problemen spelen. Toch wordt in de toelichting en bij de interviews aangegeven dat de gesprekken tussen gemeente en kerkbesturen vaak verrassend open gesprekken waren. Van de respondenten geeft 83% aan dat er nieuwe informatie is gekomen uit de gesprekken: o.a. de samenvoeging van gemeenschappen, leegkomende gebouwen, financiële problemen, de rol die kerken voor zichzelf zien in de buurt. Sowieso wordt de persoonlijke kennismaking wederzijds gewaardeerd.

Er wordt ook teruggegeven dat er soms wantrouwen aanwezig is bij de kerkbesturen: dit kan zijn naar aanleiding van zaken die in het verleden gespeeld hebben maar ook omdat men vindt dat de overheid geen bemoeienis heeft met het eigendom van de kerken. Daarnaast komt naar voren dat heel veel kerkeigenaren nog niet op deze manier nadenken over de toekomst. Ze zijn vooral druk met de alledaagse praktijk; van de uitoefening van het geloof tot het onderhoud van het gebouw. De gesprekken hebben er ook toe geleid dat kerkbesturen zelf zijn gaan nadenken over de toekomst van de kerkgebouwen.

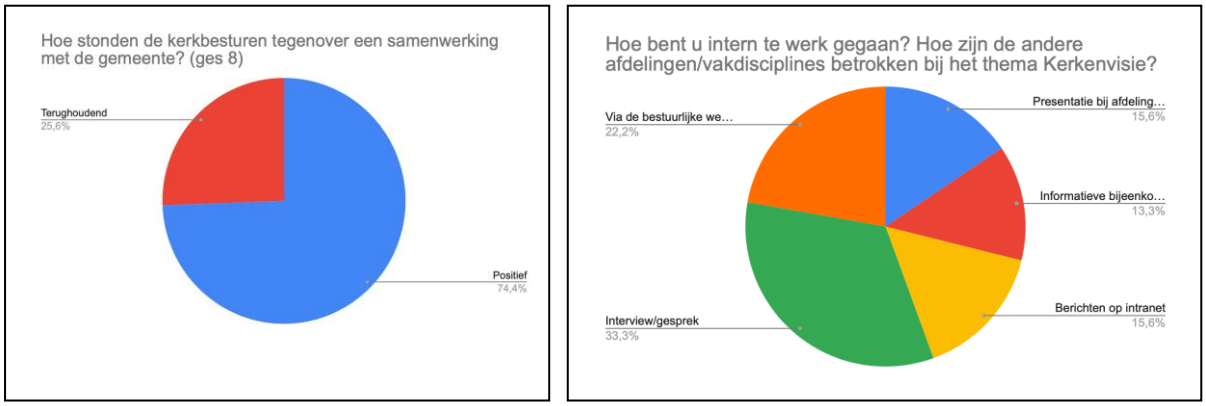

Figuur 6a en 6b: samenwerking kerkbesturen betrokkenheid interne afdelingen.

74% van de respondenten geeft aan dat volgens hen de kerkbesturen positief tegenover een samenwerking met de gemeente stonden, en dat dit tijdens het proces verder verbeterd is of gelijk is gebleven. De contacten met de gemeente lopen in de helft van de gemeenten vooral met de interne projectleider en bij de andere helft was dit met meerdere personen. In 65% van de gevallen was er de mogelijkheid voor de kerkbesturen om direct in contact te treden met bestuurders.

Twee derde van de respondenten heeft vanaf het begin het plan gehad om ook andere partijen te betrekken dan de kerkbesturen, waarbij 81% wel bewust een volgorde heeft aangebracht (eerst de kerken). Het gaat dan om partijen als erfgoedverenigingen, wijkplatforms, dorpsraden, brede samenleving en om het betrekken in de vorm van open bijeenkomsten, enquêtes, oproepen in (social) media en soms een-op-een-gesprekken. Een enkele gemeente heeft een klankbordgroep samengesteld met vertegenwoordigers vanuit de verschillende doelgroepen.

Ook is er aandacht besteed aan het interne traject, het informeren en meenemen van de organisatie en het bestuur van de gemeente. Een derde van de gemeenten heeft interviews gedaan met collega's van andere beleidsterreinen, 16% geeft aan presentaties te hebben gegeven bij afdelingsoverleggen, 13% heeft gekozen voor een of meer bijeenkomsten en 16% heeft intranet gebruikt om te informeren. Ook de bestuurlijke weg, als collegevoorstel, is gebruikt.

Dat de dialoog (gespreksvoering) als belangrijkste onderdeel gezien wordt bij een kerkenvisie komt nadrukkelijk terug bij de geïnterviewde gemeenten. Zij onderschrijven de bovenstaande bevindingen van de respondenten. Ook zij ervoeren enige terughoudendheid bij het opstarten van de dialoog maar hebben vervolgens hele open gesprekken gevoerd. Ze kiezen bijna allemaal voor een-op-een-gesprekken ondanks dat dit een tijdrovende klus is. Een deel van de kerkgenootschappen wil niet meewerken aan een gesprek. Dit wordt meestal voor kennisgeving aangenomen omdat het eenieder vrijstaat om gebruik te maken van deze mogelijkheid.
In de gesprekken gaat het zeker niet alleen over het gebouw Er worden ook zorgen gedeeld over het voortbestaan van de geloofsgemeenschap en het gebrek aan vrijwilligers. Wanneer gesproken wordt over mogelijk afstoten dan is er een duidelijke wens vanuit de geloofsgemeenschappen voor een sociaal-maatschappelijke invulling in lijn met de waarden van het Christendom. Hiertegenover zijn er ook groeiende gemeenschappen die voor andere uitdagingen staan (ander of nieuw gebouw, parkeeroverlast etc.).
De geïnterviewden gegven aan dat het aanhaken van de interne organisatie een aandachtspunt is. Ze hebben workshops georganiseerd en interviews/gesprekken gevoerd met verschillende afdelingen. Daadwerkelijk commitment is best lastig te verkrijgen. Het gaat pas leven als de verschillende collega's er vanuit hun werk zelf mee te maken krijgen. Daarom wordt gezamenlijk werken aan concrete ontwikkelingen gezien als één van de opties om de opgave en de bijbehorende complexiteit op de agenda te krijgen. Er wordt aangekaart dat een betrokken bestuurder enorm kan helpen bij het intern laten landen van een kerkenvisie(proces).

Afronding

Na de inventarisatie en de gezamenlijke verkenning van de opgaven, rollen en verantwoordelijkheden wordt meestal gekozen voor een rapportage waarin alles overzichtelijk uitgewerkt wordt. Het verschilt per gemeente hoe ver dit gaat: in sommige gevallen blijft het bij de verkenning, en vormt dit de basis voor de komende jaren bij ontwikkelingen en verdere gesprekken. Andere gemeenten gaan een stap verder en komen tot een gezamenlijke visie en/of afspraken.

Vragen over Afronding

- Welke vorm kiest u voor uw kerkenvisie?
- Wordt de 'visie' vastgesteld en zo ja, door wie?
- Hebben kerkbesturen/kerkeigenaren mee kunnen lezen in het concept-rapport en input kunnen leveren op de inhoud, voorafgaand aan de vaststelling?
- Hebben kerkbesturen bezwaar gemaakt op de inhoud of onderdelen van het rapport?
- Wat is er met deze bezwaren gedaan? Is de inhoud aangepast op de wens van de kerkbesturen, of is vastgehouden aan de gemeentelijke visie?
- Hoe wordt de afronding gecommuniceerd/kenbaar gemaakt?

Deze vragen zijn nog maar door een beperkt deel van de gemeenten te beantwoorden aangezien de meeste gemeenten nog niet in deze fase zitten. Een aantal heeft wel de intenties aangegeven voor deze fase. Twee derde van de respondenten kiest voor een advies aan het gemeentebestuur of een bestuurlijk besluit, de andere gemeenten kiezen voor meer communicatieve vormen als een website of publiek boekwerk met o.a. kerkenpaspoorten en praktische tips voor kerkeigenaren. 7,5% denkt aan door alle partijen ondertekende afspraken. Bij de gemeenten waar toegewerkt is of wordt naar een 'visiedocument' geeft 60% van de respondenten aan dit te (laten) vaststellen door het college en de gemeenteraad, 20% alleen door het college en in 20% van de gemeenten gaat het ter informatie naar het college en/of raad.

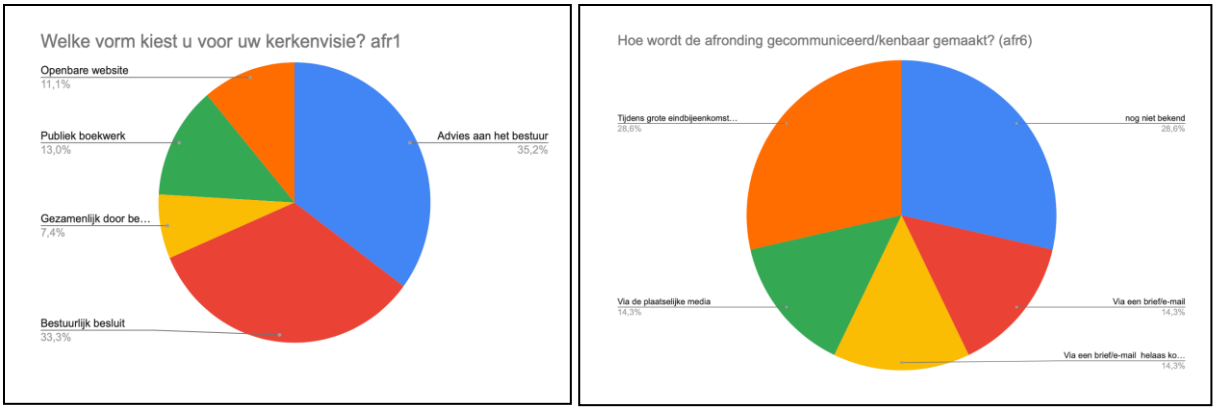

Figuur 7a en 7b: vorm kerkenvisie en communicatie eindproduct.

Van de gemeenten die reeds een conceptversie van de kerkenvisie hebben opgesteld hebben bij 89% van de respondenten de kerkeigenaren/besturen het concept-rapport kunnen lezen en input kunnen leveren op de inhoud. In sommige gemeenten hebben de kerkeigenaren bezwaar gemaakt tegen de inhoud (18%) maar men is er uiteindelijk wel uitgekomen.

De manier van kenbaar maken van de afronding van het proces gebeurt op verschillende wijzen: tijdens een afsluitende bijeenkomst (29%), via de plaatselijke media (14%), via een brief/e-mail (38%). De rest geeft aan dit nog niet te weten.

Vanuit de interviews komen vele varianten van afrondende producten aan het licht, zoals een 'stappenplan voor de toekomst', een agenda religieus erfgoed, een interactieve kaart gekoppeld aan een kansenkaart, afspraken met betrekking tot structureel kerkenoverleg, een 'kerkenconsulent' en visiedocumenten en handreikingen. Dat de afronding van een kerkenvisieproces een nieuw begin inluidt wordt door bijna alle gemeenten onderschreven. Sommige gemeenten gaan nog verder verdiepen, andere gemeenten zoomen in op een bepaald onderdeel als duurzaamheid of maatschappelijk vastgoed. Veel gemeenten kiezen ervoor wel 'iets' te laten vaststellen zodat het proces niet verdampt. Dit kan zowel een visie als een vervolgafspraak zijn en geeft in veel gevallen ook weer welke rol de gemeente op zich neemt.

Implementatie

De afronding van een kerkenvisie is vaak het begin van een nieuw traject. Dan gaat blijken of wederzijdse afspraken en intenties gaan werken in de praktijk. Er moet concreet worden samengewerkt met betrekking tot ontwikkelingen bij een kerkgebouw. De gemeenten die hun kerkenvisie 'opgeleverd' hebben zijn bijna allemaal bezig met de implementatie ervan. Het door vertalen van de uitkomsten van de kerkenvisie kan op veel manieren.

Vragen over Implementatie

- Welke rol ziet u voor de gemeente na afronding van de visie in de opgave/ontwikkelingen rondom de kerkgebouwen?
- Heeft u al zicht op een bepaalde mate van borging van de resultaten van de kerkenvisie?
- Zijn er nog andere actiepunten gekomen uit het kerkenvisieproces?

De vraag welke rol de gemeente voor zichzelf weggelegd ziet na afronding van de visie wordt het meest beantwoord met 'het blijven faciliteren van de dialoog'. Ook de optie van een helpdesk of een soort ambassadeur/aanspreekpunt komt veel voor. Daarnaast zien we extra ondersteuning bij ontwikkelingen, verduurzaming, makelen en als laatste het bieden van ruimere mogelijkheden met betrekking tot een nieuwe of bredere functie.

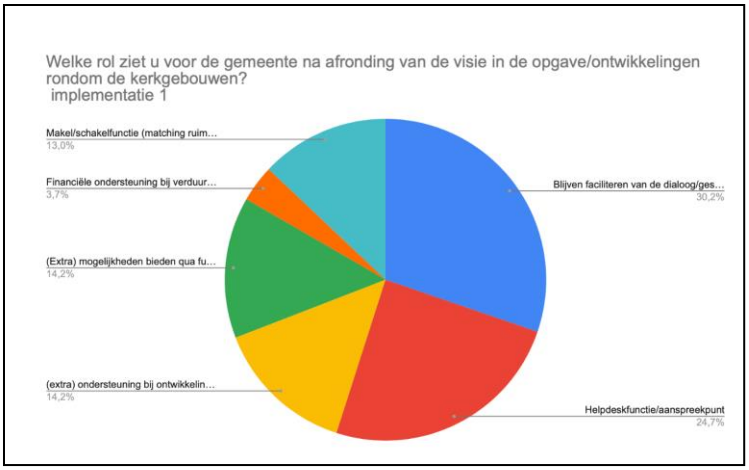

Figuur 8: rol gemeente na vaststelling kerkenvisie.

Wanneer gekeken wordt naar een bepaalde mate van vastleggen van de uitkomsten uit de visie wordt gedacht aan een koppeling met erfgoed of ander gemeentelijk beleid (20% en 13%), een koppeling aan instrumenten van de Omgevingswet (13%) en 10% doet dit in de vorm van procesafspraken. De rest geeft aan hier nog mee bezig te zijn.

Op de vraag welke andere actiepunten voortkomen uit het kerkenvisieproces zien we zeker vervolgtrajecten, bijvoorbeeld rondom duurzaamheid (verkenning van gezamenlijke aanpak), maatschappelijk vastgoed (verkenning inzet kerken bij maatschappelijke voorzieningen), nader onderzoek naar interieurs of werving van vrijwilligers.

Reflectie

Om te bezien of het instrument 'kerkenvisies' werkbaar is, of álle kerkgebouwen in samenhang bezien zijn en of de belangen van alle betrokken partijen (eigenaren, gemeenten, burgers en erfgoedorganisaties) onderling gehoord en gewogen zijn, is het van belang zaken vooraf en achteraf met elkaar te vergelijken. Ook hierbij geldt dat veel gemeenten nog in de begin- of uitvoeringsfase zitten en deze vergelijking nog niet echt kunnen maken.

Reflectie

U wordt hier gevraagd de situatie voor en na de kerkenvisie met elkaar te vergelijken.

- Hoe typeert u nu uw overzicht van de kerkgebouwen in uw gemeente?
- Hoe typeert u nu uw overzicht van de kerkbesturen in uw gemeente?
- Hoe typeert u nu uw contact met de kerkbesturen in uw gemeente?
- Hoe typeert u nu uw kennis van de ontwikkelingen bij de verschillende kerkbesturen?
- Hoe typeert u nu uw kennis van de consequenties voor de gebouwen?
- En de kennis bij andere afdelingen binnen de gemeente?
- Staan er nu meer of nu minder concrete kerkgebouwen onder druk?
- Is de maatschappelijk interesse in de toekomst van een of meer kerkgebouwen binnen uw gemeente veranderd?
- Hoe vaak halen discussies over de toekomst van het religieus erfgoed binnen uw gemeente de pers? Is dit afgenomen of toegenomen tijdens of na de kerkenvisie?
- Is de toekomst van kerkgebouwen nu meer of minder een politiek issue binnen uw gemeente?
- Is een kerkenvisie een werkbaar instrument gebleken om een opgave als deze te verkennen?
- Is de vormvrijheid goed bevallen?
- Hadden meer kaders en verantwoordingen geholpen?
- Had u iets specifieks ondernomen voor het religieuze erfgoed zonder deze regeling?

Zowel voor het overzicht, het contact en de kennis van de gebouwen en de kerkbesturen geldt dat dit bij ongeveer 80% van de respondenten verbeterd is. Teruggegeven wordt dat de lijnen korter zijn, dat er een basis ligt voor samenwerking en dat er een goed inzicht is ontstaan in de opgave.

Zowel de maatschappelijke als de politieke interesse is bij een klein deel van de gemeenten toegenomen maar bij de meeste gemeenten gelijk gebleven. Dit blijkt toch vaak gekoppeld aan een concrete ontwikkeling waarover reuring ontstaat, zoals de mededeling dat een kerk de deuren gaat sluiten.

Over de werkbaarheid en vormvrijheid van de kerkenvisie is men zeer tevreden en er is weinig behoefte aan meer kaders. Het was zeker in het begin even een zoektocht naar hoe de kerkenvisie aangepakt kan worden maar achteraf is de ruimte voor maatwerk als prettig ervaren.

Twee derde van de respondenten geeft aan dat ze niets specifieks ondernomen zouden hebben voor het religieus erfgoed zonder deze regeling.

Toekomst
Het samenwerkingsprogramma Toekomst Religieus Erfgoed eindigt eind 2021. Wat is er na die tijd nog nodig? Al naar gelang waar een gemeente staat met de ontwikkeling/implementatie van haar kerkenvisie is het denkbaar dat zij ook na 2021 nog extra steun zou kunnen gebruiken.

Vragen over Toekomst
- Zo ja, hoe zou die steun er uit zien? Ik zou steun wel op prijs stellen als het gaat om...
- Als u aangegeven heeft wel extra steun te kunnen gebruiken, van waaruit zou u dan bij voorkeur uw steun willen ontvangen?

Van de respondenten geeft 81% aan nog graag ondersteuning te blijven ontvangen na 2021. Dit geldt zowel voor de bestaande ondersteuningsstructuur van helpdesk, webinars, toolkit, nieuwsbrieven vanuit het programma als juist voor de ondersteuning bij de implementatie van de kerkenvisie. De mogelijke antwoorden op deze vraag gaan vooral uit van de laatste categorie. In onderstaande diagram is te zien hoeveel procent van de respondenten behoefte heeft aan bepaalde onderdelen (er waren meerdere antwoorden mogelijk).

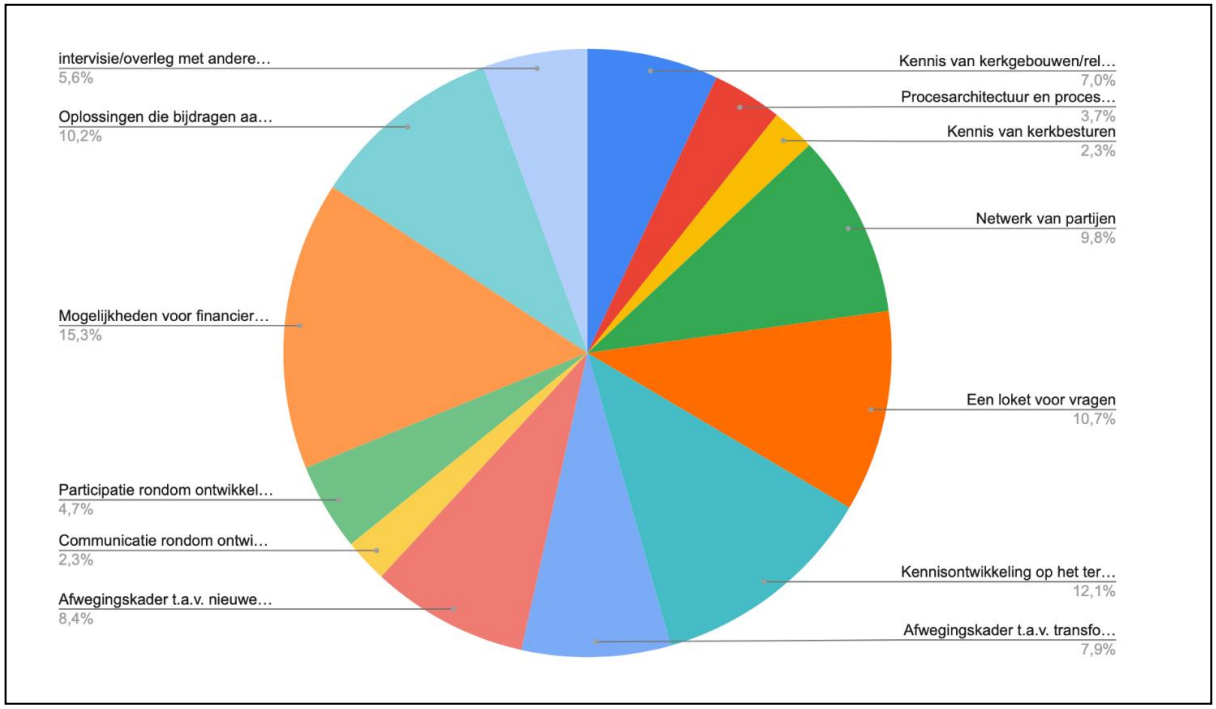

Figuur 9: onderwerpen waar na het programma nog ondersteuning gewenst is.

Tijdens de duur van het programma is er vanuit het programmabureau (RCE) en de verschillende partners ondersteuning geboden aan de gemeenten bij de totstandkoming van hun kerkenvisie. Er is bewust gewerkt aan een meer regionale infrastructuur voor het bijeenbrengen van gemeenten om ervaringen en kennis uit te wisselen. Er is gevraagd van waaruit de gemeenten graag de

ondersteuning zouden willen ontvangen. In onderstaande diagram worden de antwoorden weergegeven:

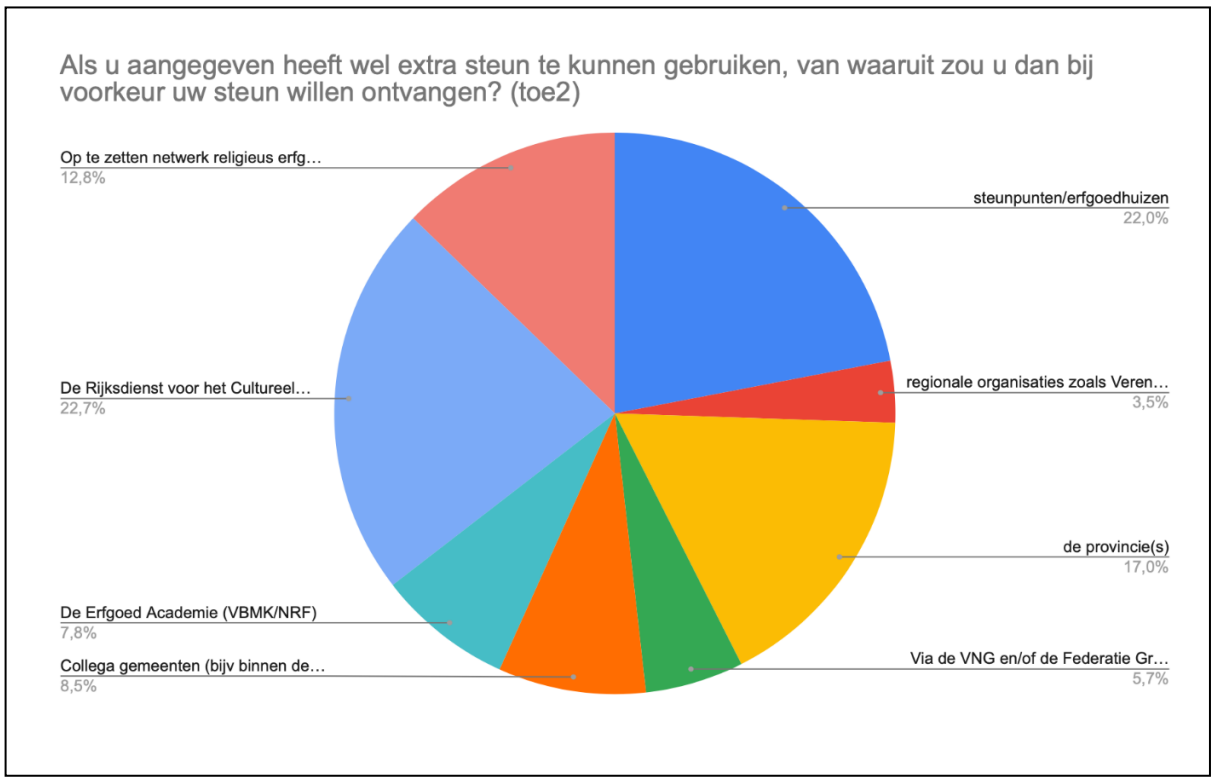

Figuur 10: voorkeur organisaties voor extra ondersteuning.

Persoonlijke reflectie

De begeleiding van een kerkenvisietraject is geen dagelijkse gemeentelijke kost. Daarom geven de laatste vragen van de evaluatie ruimte om de ervaringen die de respondenten hebben opgedaan tijdens het totstandkomingsproces van de kerkenvisies te delen. Hieronder een compilatie van de antwoorden, waarbij de antwoorden als 'weet ik nog niet' achterwege zijn gelaten.

Vragen over Persoonlijke reflectie

- Wat heeft u het meest verrast tijdens het kerkenvisietraject?
- Wie of wat heeft u als het meest lastig ervaren tijdens het kerkenvisietraject?
- Heeft u nog andere aandachtspunten?

Wat heeft u het meest verrast tijdens het kerkenvisietraject?

- De openheid tijdens de gesprekken met de kerkeigenaren. Ik heb de gesprekken als zeer waardevol ervaren.
- Het ontbreken van netwerken tussen onderlinge kerkgemeenschappen. De blik vanuit het monument en het kerkelijk gebruik. Het aantal dat kerken dat in bezit is van relatief kleine kerkgemeenschappen en die daardoor onder financiële druk staan.
- De waarde van de kerken en hoe je naar gewijzigd gebruik kan kijken met respect voor het kerkelijk gebruik.
- De diversiteit in verschillende aanpakken, de energie en het enthousiasme.
- De grote waardering die door de samenleving wordt gehecht aan zowel de kerkgebouwen als aan de maatschappelijke functie van kerkgemeenschappen. Uit alle participatie kwam dit naar voren.
- de hoeveelheid kerken binnen de gemeente. Kerken die nog wekelijks (sommige zelfs dagelijks) (goedbezochte) kerkdiensten houden.
- Verscheidenheid aan kerkgenootschappen in onze gemeente.

- Laagdrempeligheid van de aanvraag, en in dit stadium de grote hoeveelheid praktische informatie en tips uit de digitale bijeenkomsten vanuit de RCE!
- Dat de gemeenteraad unaniem was in hun wens voor het maken van een kerkenvisie, de subsidie speelde daar wel een grote rol bij.
- De waardevolle inbreng vanuit alle participatie.
- De betrokkenheid vanuit de samenleving. Ook al heeft men niets met het geloof, het kerkgebouw beschouwd men wel als een gebouw dat heel erg belangrijk is voor het dorp en dat moet te allen tijde behouden blijven.
- Een belangrijke winst is dat men elkaar en de belangen leert kennen, wanneer je in gesprek gaat over een zeker onderwerp.
- Dat er vanuit de bevolking of het bestuur/ de raad geen enkele vraag intern is gedaan over de kerkenvisie hoewel duidelijk alle omringende gemeenten met dezelfde opgave zitten en dat ook kerkbesturen, provincie en Bisdom zo laat of niet zelf al hebben gereageerd. daar het probleem toch al een tijd bekend is en de noodzaak duidelijk is.
- We staan nog echt aan het begin van het proces van een kerkenvisie. Het enige wat mij nu heeft verrast is hoe weinig we als gemeente eigenlijk weten over de kerkgenootschappen en het kerkelijk erfgoed. Daarnaast is er eigenlijk zelden contact en moeten dit nodig gelegd worden.
- We wisten wel dat kerken veel doen voor de hele dorpsgemeenschap Dat is bevestigd.
- Uit de interviews is niet gebleken dat er veel problemen zijn in relatie tot de toekomst van de kerkgebouwen.
- De enorme veelzijdigheid van de materie die bij kerken samenkomt, de hoeveelheid spelers in de stad.
- De positieve houding vanuit de kerkbesturen en vanuit de interne organisatie.
- De betrokkenheid en het enthousiasme van de diverse kerkeigenaren.
- De response op de enquête kwam traag op gang. Dit hadden we niet verwacht. Nadat we een reminder hebben gestuurd, hebben we toch nog van de meesten een reactie ontvangen.
- Het verschil tussen enerzijds sterk groeiende geloofsgemeenschappen en anderzijds (sterke) krimp bij (veelal) meer traditionele kerkgemeenschappen. De openheid in gesprekken.

Wie of wat heeft u als het meest lastig ervaren tijdens het kerkenvisietraject?

- Wanneer er binnen een kerkgemeenschap verschil van inzicht bestaat over de toekomst van een kerkgebouw.
- De aanloop om alles uit te zoeken en op te starten.
- Bepaalde kerkelijke instellingen, bewustwording bij niet erfgoed-collega's.
- Het bisdom van de katholieke kerk. Met zo'n starre houding is herbestemming of bijbestemming onmogelijk. Ik heb niet het gevoel dat zij bemoeienis vanuit de overheid waarderen. De lokale kerkbesturen gaan hier gedeeltelijk aan onderdoor. Die willen van alles, ten bate van hun gebouw en gemeenschap, maar mogen niets. Dat is heel triest.
- Contact leggen met "gesloten" kerkbesturen.
- Mensen die er 'het nut' niet van inzien als je geen geld op tafel legt.
- Parochiebestuur had gelijk de verwachting dat de gemeente proactief mee doet in mogelijke herontwikkelingsopgaven.
- Het feit dat de gemeente als eigenaar wordt gezien van de visie. We proberen telkens opnieuw in aanpak en communicatie te kijken hoe we de kerkeigenaren en besturen meer eigenaar kunnen maken van het proces en de inhoud.
- De hoeveelheid aan kerken en de vele verschillen tussen alle kerken maakte het wel lastig om een goede visie op te stellen waar elke kerk iets aan had.
- Dat het probleem bij het kerkbestuur gelegd wordt. Zij zijn vaak vrijwilligers en ik vraag me af of je zulke grote dilemma’s alleen op hun schouders kunt leggen. Gelukkig is een goede samenwerkingsvorm gekozen zodat het kerkbestuur met een externe partij de visie kan maken en de dialoog kan starten met de inwoners.
- De bestuurlijke lagen (gemeente / parochiebestuur / bisdom / pkn) die soms vooral heel stellig en eenduidig waren. Dat is vanwege tegenstrijdigheden wel eens lastig. Vanuit de kerngroep leidde dat vervolgens wel weer tot de juiste informatie voor de kerkenvisie.

- Dat zal niet anders zijn al met ander grote opgaven, de beste stuurlui zullen aan wal staan.
- De coronacrisis en de enorme werkdruk van andere projecten in deze tijd waarin we juist hadden verwacht het rustiger te krijgen. Het tegendeel is waar.
- De coronacrisis maakte dat we niet meer fysiek bijeen kwamen. Terwijl we het meeste ophaalden in informele samenwerkingsgesprekken.
- Het leggen van contact met de juiste persoon of personen.
- De wethouder en de externe partij op een lijn houden terwijl ik inhoudelijk maar beperkt betrokken was.
- Het juiste e-mailadres vinden van een kerk.
- Wantrouwen bij sommige eigenaren, tegengestelde belangen, wisselingen intern en alle partijen bijeen weten te houden/het netwerk onderhouden, zeker tijdens corona. Soms weinig geluid/reacties vanuit kerkeigenaren.
- Het plannen van gesprekken met kerkbesturen.
- De kerkenvisie zal niet in alle gevallen een oplossing kunnen bieden bij herbestemming omdat ook andere belangen een rol spelen.
- Het juiste e-mailadres vinden van een kerk.
- Rolneming, tijd (fte) en (gebrek aan) financiële middelen voor bijvoorbeeld vervolgprojecten.

Heeft u nog andere aandachtspunten?

- Dank voor de ondersteuning vanuit het Rijk voor de Kerkenvisie. Dankzij deze ondersteuning, en ook dankzij het KaDEr project van de provincie Gelderland, hebben wij als drie samenwerkende gemeenten met de TU Delft, MAB en Coup een bijzonder proces kunnen inzetten, om de kerkeigenaren te ondersteunen.
- Ga zo door, de proactieve houding vanuit de rijksdienst is een grote stimulans in positieve zin.
- Wat ik eerder al schreef: de visie is slechts een begin, daarna start het echte werk. Dan wordt het pas echt lastig. Als we dat vooraf hadden geweten, hadden we misschien niet meegedaan.
- Het vaststellen van een kerkenvisie is slechts een begin in het proces om het toekomstperspectief te vergroten. Het is een project met een lange adem. Na vaststelling begint de samenwerking pas echt, tussen kerkbesturen, gemeente en andere partijen. Het is belangrijk dat dat wordt voorgezet, en dat het niet weer stilvalt na vaststelling van de visie en deze in een kast verdwijnt. Het is juist nu van belang dat er plannen worden gemaakt voor de toekomst. Dat vervolgtraject moet ook door het Rijk worden gestimuleerd.

5. Conclusie

In het algemeen kan gezegd worden dat de kerkenvisie een werkbaar instrument is gebleken. Door de onbekendheid van het instrument is een relatief lange aanloop nodig geweest om het belang en de vorm over het voetlicht te krijgen. Elke gemeente heeft bij de start van een kerkenvisieproces actief gezocht naar de juiste aanpak. Deze collectieve zoektocht heeft er ook toe geleid dat er veel geleerd is en dat er inmiddels veel goede voorbeelden, tools en ervaringen zijn.

Het aantal gemeenten dat gebruik heeft gemaakt van het aanvragen van een decentralisatie-uitkering is hoger dan verwachting (240). Het moment is goed gebleken: de urgentie en noodzaak om gezamenlijk het gesprek aan te gaan over de opgave waar het religieus erfgoed voor staat, wordt gevoeld. Duidelijk wordt dat de externe impuls vanuit de rijksoverheid positief gewerkt heeft. Twee derde van de gemeenten geeft aan zonder deze impuls geen extra aandacht te hebben besteed aan deze categorie gebouwen. Dit geldt ook voor de bijbehorende ondersteuningsstructuur vanuit het samenwerkingsprogramma Toekomst Religieus Erfgoed. De helpdesk, website, toolkit, webinars en uitzendingen hebben geholpen om de beweging op gang te brengen en in gang te houden.

Vooral het onderlinge gesprek wordt positief gewaardeerd: de gemeentelijke en de kerkelijke wereld zijn echt twee verschillende werelden en het is zinvol om elkaar te leren verstaan, zeker met het oog op toekomstige ontwikkelingen waarin beide partijen elkaar nodig hebben. Het belang om dit gaande te houden na het kerkenvisieproces wordt breed onderkend. Daarbij komt ook naar voren dat de fase waarin een ieder zich bevindt enorm kan verschillen. Dat geldt zowel voor de burgerlijke als de kerkelijke gemeenten en dat vraagt onderlinge afstemming en tijd.
Er valt nog zeker iets te winnen aan het onderlinge vertrouwen, afspraken over eigen rol/verantwoordelijkheid, de onderlinge communicatie en de blik richten op de toekomst. Toch wordt openheid tijdens de onderlinge gesprekken veel opgevoerd als meest verrassend aspect van dit traject. Het betrekken van meer partijen (dan gemeente en kerkgenootschappen) bij de totale opgave wordt als positief beschouwd. Dit geeft kansen voor samenwerking, denkkracht, een bredere blik en draagvlak.

Beide partijen (kerk/overheid) worstelen wel met de positie van de ander en zichzelf in dit traject: vooral op gebied van eigendomsrecht, scheiding kerk en staat en de verantwoordelijkheid voor instandhouding van het religieuze erfgoed. Aan de andere kant worden gezamenlijk opgaven gezien met een gemeenschappelijk belang en kansen, als verduurzamen en goede sociale infrastructuur. Diverse kerkenvisietrajecten landen dan ook in een vervolgtraject gekoppeld aan een maatschappelijke opgave.

Interessante bijvangsten van de kerkenvisies zijn dat de kerkgenootschappen onderling meer in gesprek zijn gekomen en elkaar ook kunnen helpen bij hun opgave. Er blijken veel meer partijen zich betrokken te voelen bij een kerk dan van te voren vaak ingeschat (zoals dorpsraden, creatievelingen). Ook geven de verantwoordelijke ambtenaren terug dat dit proces een hele goede manier is om intern meer verbindingen te leggen met andere domeinen. Het is namelijk een integrale opgave die vraagt om een integrale aanpak en gaat veel breder dan alleen erfgoed.

Hoewel veel gemeenten nog aan het begin van het kerkenvisietraject zijn, is het iedereen duidelijk dat het instrument kerkenvisie zelf ook pas het begin is: nu meer helder wordt wat de gezamenlijke opgave is voor de kerkgebouwen lijken de oplossingen juist verder weg. Er is een collectieve zorg vooral op gebied van functies/programma, de aanpassingsmogelijkheden van deze bijzondere gebouwen en de beschikbare financiën. Maar er heerst een collectief urgentiegevoel om dit gezamenlijk het hoofd te bieden. Er is enorm veel gebeurd en in beweging gebracht en er is zeker een basis gelegd waarop verder gebouwd kan worden. Daarbij blijft de behoefte aan ondersteuning groot, zeker vanuit de gemeenten. Want zij hebben een spilfunctie in de opgave maar kunnen het niet alleen.

BIJLAGE 1: Vragenlijst evaluatie kerkenvisie (gemeenten)

Evaluatie kerkenvisie (gemeenten)

Graag nodigen wij u uit om mee te werken aan onderstaande evaluatie van het instrument kerkenvisie.

Voor ons is het van belang om terugkijkend te leren wat er goed is gegaan rondom de inzet van kerkenvisies en wat er beter kan.

Minstens zo belangrijk is echter de vraag wat er in de toekomst nog nodig is om gemeenten die doende zijn om een kerkenvisie op te stellen, of daar nog mee van start gaan, te ondersteunen. Deze evaluatie draagt daar hopelijk aan bij.

Het invullen van de vragenlijst duurt ongeveer 25-30 minuten.
Hartelijk dank voor uw tijd.

Algemene gegevens

Gemeente *

Provincie *

Naam invuller *

Afdeling/Functie *

Rol bij de kerkenvisie *

Portefeuille verantwoordelijk wethouder *

- ○ Erfgoed sec
- ○ Erfgoed icm cultuur
- ○ Erfgoed icm ruimte
- ○ Erfgoed icm sociaal
- ○ Anders, namelijk:

Fase van kerkenvisie *

- ○ Aanloop
- ○ Opstart/voorbereiding
- ○ In uitvoering
- ○ Afgerond/ligt ter besluitvorming
- ○ Geïmplementeerd

Aanloop

Deze vragen worden herhaald op het einde van deze enquête om te bezien of de situatie voor/na veranderd is.

Had u vooraf een goed overzicht van de kerkgebouwen in uw gemeente?
- ○ Zeer goed
- ○ Goed
- ○ Neutraal
- ○ Slecht
- ○ Zeer slecht

Had u vooraf een overzicht van de kerkbesturen in uw gemeente?
- ○ Zeer goed
- ○ Goed
- ○ Neutraal
- ○ Slecht
- ○ Zeer slecht

Had u vooraf contact met de kerkbesturen in uw gemeente?
- ○ Vaak
- ○ Regelmatig
- ○ Soms
- ○ Zelden
- ○ Nooit

Was u op de hoogte van de ontwikkelingen bij de verschillende kerkbesturen?
- ○ Zeer goed
- ○ Goed
- ○ Neutraal
- ○ Slecht
- ○ Zeer slecht

Was u op de hoogte van de daarbij horende consequenties voor de gebouwen?
- ○ Zeer goed
- ○ Goed
- ○ Neutraal
- ○ Slecht
- ○ Zeer slecht

Stond de toekomst van een of meer concrete kerkgebouwen onder druk?
- ○ Ja
- ○ Nee
- ○ Weet ik niet

Was de toekomst van een of meer kerkgebouwen een maatschappelijk issue binnen uw gemeente, oftewel gaf het reuring in de samenleving?
- ○ Ja
- ○ Nee

Haalden discussies over de toekomst van het religieus erfgoed binnen uw gemeente regelmatig de pers?
- ○ Vaak
- ○ Regelmatig
- ○ Soms
- ○ Zelden
- ○ Nooit

Was de toekomst van kerkgebouwen een politiek issue binnen uw gemeente, oftewel speelde het regelmatig een rol in de politieke discussie of op de politieke agenda?

- ○ Ja
- ○ Nee

Andere aandachtspunten

Bekendheid met de kerkenvisie

Was u van tevoren bekend met het instrument kerkenvisie?

- ○ Ja
- ○ Nee

Had u een voorstelling bij het instrument kerkenvisie?

- ○ Zeer goed
- ○ Goed
- ○ Neutraal
- ○ Slecht
- ○ Zeer slecht

Hoe waren de reacties binnen uw gemeente over het opstellen van een kerkenvisie? De kerkenvisie werd gezien als ...

- ○ Kans
- ○ Bedreiging
- ○ Neutraal

Hoe bent u bekend geraakt met de mogelijkheid tot het aanvragen van een decentralisatie-uitkering kerkenvisies?

- ☐ Voorlichtingsbijeenkomsten
- ☐ Nieuwsberichten PTRE
- ☐ Via koepels VNG/FGM
- ☐ Provincies/steunpunten
- ☐ Contacten collega-gemeenten
- ☐ Kerkbesturen
- ☐ Burgers/burgerorganisaties
- ☐ Media en lokale pers
- ☐ Anders, namelijk:

Voorbereidend proces

Wat waren de overwegingen om een decentralisatie-uitkering aan te vragen voor het opstellen van een kerkenvisie?

- ☐ Beleidsmatige overwegingen
- ☐ Motie gemeenteraad
- ☐ Wens college
- ☐ Wens kerkbesturen
- ☐ Concrete ontwikkelingen rondom de kerken
- ☐ De aantrekkelijkheid van het instrument zelf (geen verantwoording)
- ☐ Het verkrijgen van een financiële bijdrage
- ☐ De brede toepasbaarheid van de bijdrage
- ☐ De beschikbare ondersteuning bij het opstellen van een kerkenvisie
- ☐ Anders, namelijk:

Heeft de aanvraag intern bij de gemeente tot overleg/discussie geleid?

- ○ Ja
- ○ Nee

Heeft u zich voorbereid (informatie gezocht, bijeenkomst bijgewoond)?

- ○ Ja
- ○ Nee

Waren externe partijen op de hoogte van het instrument?

- ○ Ja
- ○ Nee

Waren interne partijen op de hoogte van het instrument?

- ○ Ja
- ○ Nee

De aanvraag

Met welk cijfer tussen 1 en 10 beoordeelt u de helderheid van de aanvraagprocedure?

-selecteer-

Toelichting

Met welk cijfer tussen 1 en 10 beoordeelt u de eenvoud van de aanvraagprocedure? -selecteer-

Toelichting

Met welk cijfer tussen 1 en 10 beoordeelt u de aangedragen data over de kerkgebouwen? -selecteer-

Toelichting

Met welk cijfer tussen 1 en 10 beoordeelt u de mate waarin de aanvraag soepel verlopen is? -selecteer-

Toelichting

Het proces van opstellen van een kerkenvisie
Taken en verantwoordelijkheidsverdeling

Hoe ligt de verantwoordelijkheidsverdeling binnen uw gemeente: was/bent u alleen verantwoordelijk voor het proces vanuit de gemeente of waren/zijn er meer collega's bij betrokken?

- Alleen verantwoordelijk
- Samengesteld team
- Anders, namelijk:

Het proces van opstellen van een kerkenvisie
Taken en verantwoordelijkheidsverdeling

Hoe ligt de verantwoordelijkheidsverdeling binnen uw gemeente: was/bent u alleen verantwoordelijk voor het proces vanuit de gemeente of waren/zijn er meer collega's bij betrokken?

- ○ Alleen verantwoordelijk
- ○ Samengesteld team
- ○ Anders, namelijk:

Welke activiteiten heeft de gemeente zelf gedaan?

- ☐ Inventariseren gebouwen
- ☐ Inventariseren kerkbesturen
- ☐ Procesarchitectuur (hoe doen we dingen in welke volgorde)
- ☐ Opstellen van eventuele enquêtes
- ☐ Correspondentie met kerkbesturen
- ☐ Organisatie van bijeenkomst(en)
- ☐ Voeren van gesprekken met externe partijen
- ☐ Voeren van gesprekken met interne partijen
- ☐ Visie schrijven
- ☐ Ambtelijk/politiek draagvlak organiseren
- ☐ Implementatie voorbereiden
- ☐ Geen
- ☐ Anders, namelijk:

Welke activiteiten heeft de gemeente uitbesteed?

- ☐ Inventariseren gebouwen
- ☐ Inventariseren kerkbesturen
- ☐ Procesarchitectuur (hoe doen we dingen in welke volgorde)
- ☐ Opstellen van eventuele enquêtes
- ☐ Correspondentie met kerkbesturen
- ☐ Organisatie van bijeenkomst(en)
- ☐ Voeren van gesprekken met externe partijen
- ☐ Voeren van gesprekken met interne partijen
- ☐ Visie schrijven
- ☐ Ambtelijk/politiek draagvlak organiseren
- ☐ Implementatie voorbereiden
- ☐ Geen

Wie vormde het gezicht naar buiten richting de kerkbesturen?

- ○ Interne projectleider/leden projectgroep
- ○ Projectgroep van interne en externe leden
- ○ Projectgroep van externe leden
- ○ Ingehuurde externe partij
- ○ De bestuurder
- ○ Anders, namelijk:

Heeft u contact gezocht met buurgemeenten omdat de grenzen van een parochie, kerk of kerkgemeenschap uw eigen gemeentegrenzen overstegen?

- ○ Ja
- ○ Nee

Opstart/plan van aanpak

Is er een plan van aanpak opgesteld? En zo ja, door wie?

- ○ Ja, binnen eigen afdeling
- ○ Ja, met verschillende afdelingen
- ○ Nee

Is het plan van aanpak ook vastgesteld?

- ○ Ja
- ○ Nee

Zijn externe partijen betrokken bij het opstellen van het plan van aanpak?

- ○ Ja
- ○ Nee

Is het plan van aanpak ook door de kerkbesturen ondertekend of hebben ze zich eraan gecommitteerd?

- ○ Ja
- ○ Nee
- ○ Weet niet

Inventarisatie

Wat heeft u in eerste instantie geïnventariseerd?

- ☐ Aantallen en feitelijke gegevens van de gebedshuizen
- ☐ Omschrijvingen/waarderingen van de gebedshuizen (zowel ex- als interieur)
- ☐ Namen en adressen van kerkbesturen
- ☐ Anders, namelijk:

Waar heeft u uw informatie vandaan gehaald?

- [ ] Informatie was bij ons beschikbaar
- [ ] Via de RCE
- [ ] Via de provincie
- [ ] Via het steunpunt/erfgoedhuis
- [ ] Via Museum CatharijneConvent (interieurs)
- [ ] Via Reliwiki
- [ ] Via internet
- [ ] Anders, namelijk:

Heeft u gebruik gemaakt van de database van de RCE?

- ( ) Nee, dat was niet nodig
- ( ) Nee, ik wist niet dat er een database beschikbaar was
- ( ) Ja
- ( ) Anders, namelijk:

Heeft u alleen de gebedshuizen geïnventariseerd of meer religieus erfgoed?

- [ ] De gebedshuizen
- [ ] Kloosters
- [ ] Begraafplaatsen
- [ ] Mariakapellen
- [ ] Interieurs/collecties
- [ ] Groenaanleg/tuinen
- [ ] Anders, namelijk:

Heeft u (externe) hulp gehad bij de inventarisatie?

- ( ) Nee, dat was niet nodig
- ( ) Ja

Wat is u opgevallen bij de inventarisatie? Wat was uw ervaring?

Gespreksvoering

Heeft u van tevoren bedacht welke externe en interne partijen u wilde spreken?

- ○ Nee, die partijen kwamen al werkende weg op ons pad
- ○ Ja, we hebben vooraf een lijst opgesteld
- ○ Ja, we hebben een actorenanalyse opgesteld
- ○ Anders, namelijk:

Lukte het makkelijk om contact te leggen met de kerkbesturen en een gesprek te regelen?

- ○ Nee, sommige kerkbesturen reageerden moeizaam
- ○ Ja, we hadden al goede contacten
- ○ Ja, de lijntjes bleken korter dan gedacht
- ○ Anders, namelijk:

Op welke wijze heeft u de kerkbesturen benaderd/gesproken?

- ☐ We hebben informatie opgehaald via een enquête
- ☐ Alle kerkbesturen hebben we afzonderlijk gesproken
- ☐ Alle kerkbesturen hebben we in een keer gesproken
- ☐ We hebben kerkbesturen in groepen gesproken (bijv per dorp/wijk of denominatie)

Is de samenstelling van de groep vanuit de kerkbesturen veranderd gedurende het proces?

- ○ Ja
- ○ Nee

Vond u het spannend/lastig om in gesprek te gaan met kerkelijke partijen?

- ○ Ja
- ○ Nee

Kon u de rol en de overwegingen vanuit de overheid/lokale gemeente op dit onderwerp goed helder maken?

- ○ Ja
- ○ Nee

Kwam er veel nieuwe informatie uit de gesprekken?

- ○ Ja
- ○ Nee

Hoe stonden de kerkbesturen tegenover een samenwerking met de gemeente?	○ Positief ○ Terughoudend ○ Negatief
Is deze houding gedurende het proces verbeterd, of verslechterd?	○ Verbeterd ○ Gelijk gebleven ○ Verslechterd
Is contact met de kerkbesturen alleen via de projectleider Kerkenvisie verlopen?	○ Ja ○ Nee
Hebben kerkbesturen de mogelijkheid gehad om direct in contact te treden met bestuurders (wethouders, raadsleden)?	○ Ja ○ Nee
Had u gelijk het plan om naast de kerkelijke partijen ook in gesprek te gaan met burgers, (erfgoed)partijen en andere belanghebbenden?	○ Ja ○ Nee
Heeft u dit tegelijk gedaan of in een bepaalde volgorde?	○ Alle gesprekken in een keer gevoerd ○ Eerst met de kerkelijke partijen gesproken en toen met de andere betrokkenen
In welke vorm heeft u gesprekken gevoerd?	☐ Digitaal ☐ Face-to-face ☐ Eén op één ☐ In groepen
En was er verschil in vorm per doelgroep?	○ Ja ○ Nee
Hoe bent u intern te werk gegaan? Hoe zijn de andere afdelingen/vakdisciplines betrokken bij het thema Kerkenvisie?	☐ Presentatie bij afdelingsoverleggen ☐ Informatieve bijeenkomst middels aanmelding ☐ Berichten op intranet ☐ Interview/gesprek ☐ Via de bestuurlijke weg (formele opdracht) ☐ Anders, namelijk:

Afronding

Welke vorm kiest u voor uw kerkenvisie?

- ☐ Advies aan het bestuur
- ☐ Bestuurlijk besluit
- ☐ Gezamenlijk door betrokken partijen te ondertekenen afspraken
- ☐ Publiek boekwerk
- ☐ Openbare website
- ☐ Anders, namelijk:

Wordt de 'visie' vastgesteld en zo ja, door wie?

- ○ Nee
- ○ Ja, door college
- ○ Ja, door college en raad
- ○ Ja, door gemeente en kerkelijke partijen
- ○ Ja, door brede afvaardiging van externe partijen en gemeente

Hebben kerkbesturen/kerkeigenaren mee kunnen lezen in het concept-rapport en input kunnen leveren op de inhoud, voorafgaand aan de vaststelling?

- ○ Ja
- ○ Nee

Hebben kerkbesturen bezwaar gemaakt op de inhoud of onderdelen van het rapport?

- ○ Ja
- ○ Nee

Wat is er met deze bezwaren gedaan? Is de inhoud aangepast op de wens van de kerkbesturen, of is vastgehouden aan de gemeentelijke visie?

- ○ De inhoud is aangepast
- ○ De inhoud is ongewijzigd gebleven

Hoe wordt de afronding gecommuniceerd/kenbaar gemaakt?

- ☐ Tijdens grote eindbijeenkomst (met alle betrokken partijen)
- ☐ Tijdens besloten bijeenkomst (alleen kerkelijke partijen en gemeente)
- ☐ Via de plaatselijke media
- ☐ Via een brief/e-mail
- ☐ Anders, namelijk:

Implementatie

Welke rol ziet u voor de gemeente na afronding van de visie in de opgave/ontwikkelingen rondom de kerkgebouwen?

- ☐ Blijven faciliteren van de dialoog/gesprek
- ☐ Helpdeskfunctie/aanspreekpunt
- ☐ (extra) ondersteuning bij ontwikkelingen m.b.t. wet- en regelgeving
- ☐ (Extra) mogelijkheden bieden qua functies, ruimtelijke mogelijkheden
- ☐ Financiële ondersteuning bij verduurzaming en/of neven-/herbestemming
- ☐ Makel/schakelfunctie (matching ruimtevragers en ruimtezoekers)
- ☐ Anders, namelijk:

Heeft u al zicht op een bepaalde mate van borging van de resultaten van de kerkenvisie?

- ☐ Nee en gaan we ook niet doen
- ☐ Nog niet, zijn we nog mee bezig
- ☐ Ja, koppeling aan instrumenten van de Omgevingswet
- ☐ Ja, koppeling aan erfgoedbeleid
- ☐ Ja, koppeling aan ander gemeentelijk beleid, wet- en/of regelgeving, als leefbaarheid, maatschappelijk vastgoed, toerisme, duurzaamheid
- ☐ Ja, in de vorm van procesafspraken/protocollen
- ☐ Anders, namelijk:

Zijn er nog andere actiepunten gekomen uit het kerkenvisieproces?

- ○ Ja
- ○ Nee

Reflectie

U wordt hier gevraagd de situatie voor en na de kerkenvisie met elkaar te vergelijken.

Hoe typeert u nu uw overzicht van de kerkgebouwen in uw gemeente?

- ○ Beter
- ○ Iets beter
- ○ Hetzelfde
- ○ Iets slechter
- ○ Slechter

Hoe typeert u nu uw overzicht van de kerkbesturen in uw gemeente?
- Beter
- Iets beter
- Hetzelfde
- Iets slechter
- Slechter

Hoe typeert u nu uw contact met de kerkbesturen in uw gemeente?
- Beter
- Iets beter
- Hetzelfde
- Iets slechter
- Slechter

Hoe typeert u nu uw kennis van de ontwikkelingen bij de verschillende kerkbesturen?
- Beter
- Iets beter
- Hetzelfde
- Iets slechter
- Slechter

Hoe typeert u nu uw kennis van de consequenties voor de gebouwen?
- Beter
- Iets beter
- Hetzelfde
- Iets slechter
- Slechter

En de kennis bij andere afdelingen binnen de gemeente?
- Beter
- Iets beter
- Hetzelfde
- Iets slechter
- Slechter

Staan er nu meer of nu minder concrete kerkgebouwen onder druk?
- Meer
- Gelijk gebleven
- Minder

Is de maatschappelijk interesse in de toekomst van een of meer kerkgebouwen binnen uw gemeente veranderd?
- Toename
- Gelijk gebleven
- Afname

Hoe vaak halen discussies over de toekomst van het religieus erfgoed binnen uw gemeente de pers?
- Vaak
- Regelmatig
- Soms
- Zelden
- Nooit

Is dit afgenomen of toegenomen tijdens of na de kerkenvisie?
- ○ Toename
- ○ Gelijk gebleven
- ○ Afname

Is de toekomst van kerkgebouwen nu meer of minder een politiek issue binnen uw gemeente?
- ○ Meer
- ○ Gelijk gebleven
- ○ Minder

Is een kerkenvisie een werkbaar instrument gebleken om een opgave als deze te verkennen?
- ○ Ja
- ○ Nee

Is de vormvrijheid goed bevallen?
- ○ Ja
- ○ Nee

Hadden meer kaders en verantwoordingen geholpen?
- ○ Ja
- ○ Nee

Had u iets specifieks ondernomen voor het religieuze erfgoed zonder deze regeling?
- ○ Ja
- ○ Nee

Toekomst

Het samenwerkings-programma Toekomst Religieus Erfgoed eindigt eind 2021. Wat is er na die tijd nog nodig?

Al naar gelang waar u staat met de ontwikkeling/implementatie van uw kerkenvisie is het denkbaar dat u ook na 2021 nog extra steun zou kunnen gebruiken. Zo ja, hoe zou die steun er uit zien?
- ○ Nee, ik heb geen steun nodig
- ○ Ja

Als u aangegeven heeft wel extra steun te kunnen gebruiken, van waaruit zou u dan bij voorkeur uw steun willen ontvangen?
- ☐ steunpunten/erfgoedhuizen
- ☐ regionale organisaties zoals Vereniging Kleine Kernen of leefbaarheidsallianties
- ☐ de provincie(s)
- ☐ Via de VNG en/of de Federatie Grote Monumentengemeenten
- ☐ Collega gemeenten (bijv binnen de eigen provincie)
- ☐ De Erfgoed Academie (VBMK/NRF)
- ☐ De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
- ☐ Op te zetten netwerk religieus erfgoed
- ☐ Anders, namelijk:

Persoonlijke reflectie

Wat heeft u het meest verrast tijdens het kerkenvisietraject?

Wie of wat heeft u als het meest lastig ervaren tijdens het kerkenvisietraject?

Heeft u nog andere aandachtspunten?

Hartelijk dank voor het invullen!
Programma Toekomst Religieus Erfgoed

* = Invoer verplicht

Verzenden

NB: enkele vervolgvragen missen in dit overzicht, deze komen pas naar voren na het geven van bepaalde antwoorden.

BIJLAGE 2: Uitkomsten evaluatie in beeld

Statistieken

Naam formulier	kerkenvisies_evaluatie
Titel formulier	Evaluatie kerkenvisie (gemeenten)
Gebruiker	van de Zand, Luc
Aantal vragen	88
Totaal aantal ingevuld	84

1. Portefeuille verantwoordelijk wethouder

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Erfgoed sec	15	17.86 %
Erfgoed icm cultuur	22	26.19 %
Erfgoed icm ruimte	32	38.10 %
Erfgoed icm sociaal	2	2.38 %
Anders, namelijk:	13	15.48 %
Aantal respondenten	**84**	

2. Fase van kerkenvisie

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Aanloop	17	20.24 %
Opstart/voorbereiding	29	34.52 %
In uitvoering	27	32.14 %
Afgerond/ligt ter besluitvorming	8	9.52 %
Geïmplementeerd	3	3.57 %
Aantal respondenten	**84**	

3. Had u vooraf een goed overzicht van de kerkgebouwen in uw gemeente?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Zeer goed	17	20.73 %
Goed	32	39.02 %
Neutraal	20	24.39 %
Slecht	13	15.85 %
Zeer slecht	0	0 %

Aantal respondenten	82	

4. Had u vooraf een overzicht van de kerkbesturen in uw gemeente?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Zeer goed	6	7.41 %
Goed	19	23.46 %
Neutraal	26	32.10 %
Slecht	27	33.33 %
Zeer slecht	3	3.70 %
Aantal respondenten	**81**	

5. Had u vooraf contact met de kerkbesturen in uw gemeente?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Vaak	0	0 %
Regelmatig	12	15 %
Soms	36	45 %
Zelden	21	26.25 %
Nooit	11	13.75 %
Aantal respondenten	**80**	

6. Was u op de hoogte van de ontwikkelingen bij de verschillende kerkbesturen?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Zeer goed	0	0 %
Goed	9	11.25 %
Neutraal	33	41.25 %
Slecht	34	42.50 %
Zeer slecht	4	5 %
Aantal respondenten	**80**	

7. Was u op de hoogte van de daarbij horende consequenties voor de gebouwen?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Zeer goed	2	2.47 %
Goed	14	17.28 %
Neutraal	35	43.21 %

Slecht	27	33.33 %
Zeer slecht	3	3.70 %
Aantal respondenten	**81**	

8. Stond de toekomst van een of meer concrete kerkgebouwen onder druk?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	49	60.49 %
Nee	10	12.35 %
Weet ik niet	22	27.16 %
Aantal respondenten	**81**	

9. Was de toekomst van een of meer kerkgebouwen een maatschappelijk issue binnen uw gemeente, oftewel gaf het reuring in de samenleving?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	36	46.15 %
Nee	42	53.85 %
Aantal respondenten	**78**	

10. Haalden discussies over de toekomst van het religieus erfgoed binnen uw gemeente regelmatig de pers?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Vaak	2	2.53 %
Regelmatig	5	6.33 %
Soms	25	31.65 %
Zelden	30	37.97 %
Nooit	17	21.52 %
Aantal respondenten	**79**	

11. Was de toekomst van kerkgebouwen een politiek issue binnen uw gemeente, oftewel speelde het regelmatig een rol in de politieke discussie of op de politieke agenda?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	11	14.29 %
Nee	66	85.71 %
Aantal respondenten	**77**	

12. Was u van tevoren bekend met het instrument kerkenvisie?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	46	56.79 %
Nee	35	43.21 %
Aantal respondenten	**81**	

13. Had u een voorstelling bij het instrument kerkenvisie?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Zeer goed	3	3.70 %
Goed	21	25.93 %
Neutraal	42	51.85 %
Slecht	15	18.52 %
Zeer slecht	0	0 %
Aantal respondenten	**81**	

14. Hoe waren de reacties binnen uw gemeente over het opstellen van een kerkenvisie? De kerkenvisie werd gezien als ...

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Kans	39	48.75 %
Bedreiging	3	3.75 %
Neutraal	38	47.50 %
Aantal respondenten	**80**	

15. Hoe bent u bekend geraakt met de mogelijkheid tot het aanvragen van een decentralisatie-uitkering kerkenvisies?

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
Voorlichtingsbijeenkomsten	27	33.75 %
Nieuwsberichten PTRE	18	22.50 %
Via koepels VNG/FGM	14	17.50 %
Provincies/steunpunten	40	50 %
Contacten collega-gemeenten	23	28.75 %
Kerkbesturen	8	10 %
Burgers/burgerorganisaties	2	2.50 %
Media en lokale pers	4	5 %

Anders, namelijk:	22	27.50 %
Aantal respondenten	**80**	

16. Wat waren de overwegingen om een decentralisatie-uitkering aan te vragen voor het opstellen van een kerkenvisie?

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
Beleidsmatige overwegingen	31	38.27 %
Motie gemeenteraad	11	13.58 %
Wens college	17	20.99 %
Wens kerkbesturen	15	18.52 %
Concrete ontwikkelingen rondom de kerken	24	29.63 %
De aantrekkelijkheid van het instrument zelf (geen verantwoording)	26	32.10 %
Het verkrijgen van een financiële bijdrage	40	49.38 %
De brede toepasbaarheid van de bijdrage	37	45.68 %
De beschikbare ondersteuning bij het opstellen van een kerkenvisie	36	44.44 %
Anders, namelijk:	13	16.05 %
Aantal respondenten	**81**	

17. Heeft de aanvraag intern bij de gemeente tot overleg/discussie geleid?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	19	23.75 %
Nee	61	76.25 %
Aantal respondenten	**80**	

18. Heeft u zich voorbereid (informatie gezocht, bijeenkomst bijgewoond)?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	72	88.89 %
Nee	9	11.11 %
Aantal respondenten	**81**	

19. Waar heeft u informatie vandaan gehaald?

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
Voorlichtingsbijeenkomsten van het Programma		

Toekomst Religieus Erfgoed (PTRE) ism provincies en/of steunpunten/erfgoedhuizen	53	73.61 %
Webinars 'kerkenvisies; van het PTRE	57	79.17 %
Tools vanuit het PTRE zoals boekje 'bouwstenen voor een kerkenvisie; handreiking 2019' en het daaropvolgende addendum uit 2021?	42	58.33 %
Website www.toekomstreligieuserfgoed.nl	46	63.89 %
Via provincie(s)	7	9.72 %
Via steunpunten/erfgoedhuizen	26	36.11 %
Via de VNG en/of de Federatie Grote Monumentengemeenten	12	16.67 %
Cursussen van de Erfgoed Academie (RCE/NRF) en VBMK	2	2.78 %
Contacten met collega-gemeenten	18	25 %
Kerkbesturen	16	22.22 %
Burgers/burgerorganisaties	4	5.56 %
Anders, namelijk:	7	9.72 %
Aantal respondenten	**72**	

20. Waren externe partijen op de hoogte van het instrument?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	38	49.35 %
Nee	39	50.65 %
Aantal respondenten	**77**	

21. Externe partijen:

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
Vertegenwoordigers kerkbesturen	30	78.95 %
Leden kerkbesturen	11	28.95 %
Bouwers/ontwikkelaars	2	5.26 %
Historische/erfgoedverenigingen	16	42.11 %
Dorps-/wijkraden	5	13.16 %
Andere, namelijk:	2	5.26 %
Aantal respondenten	**38**	

22. Waren interne partijen op de hoogte van het instrument?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage

Ja	30	37.97 %
Nee	49	62.03 %
Aantal respondenten	**79**	

23. Interne partijen

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
Collega's afdeling Erfgoed	21	72.41 %
Collega's afdeling Ruimte	18	62.07 %
Collega's afdeling Economie	5	17.24 %
Collega's afdeling Sociale zaken	6	20.69 %
Andere, namelijk:	1	3.45 %
Aantal respondenten	**29**	

24. Met welk cijfer tussen 1 en 10 beoordeelt u de helderheid van de aanvraagprocedure?

(Type vraag: Keuzelijst)

Antwoord	Aantal	Percentage
-selecteer-	7	8.33 %
1	0	0 %
2	0	0 %
3	0	0 %
4	1	1.19 %
5	1	1.19 %
6	0	0 %
7	12	14.29 %
8	33	39.29 %
9	17	20.24 %
10	13	15.48 %
Aantal respondenten	**84**	

25. Met welk cijfer tussen 1 en 10 beoordeelt u de eenvoud van de aanvraagprocedure?

(Type vraag: Keuzelijst)

Antwoord	Aantal	Percentage
-selecteer-	8	9.52 %
1	0	0 %
2	0	0 %
3	0	0 %
4	0	0 %
5	1	1.19 %

6	1	1.19 %
7	7	8.33 %
8	27	32.14 %
9	18	21.43 %
10	22	26.19 %
Aantal respondenten	**84**	

26. Met welk cijfer tussen 1 en 10 beoordeelt u de aangedragen data over de kerkgebouwen?

(Type vraag: Keuzelijst)

Antwoord	Aantal	Percentage
-selecteer-	11	13.10 %
1	0	0 %
2	1	1.19 %
3	0	0 %
4	0	0 %
5	5	5.95 %
6	7	8.33 %
7	21	25 %
8	24	28.57 %
9	9	10.71 %
10	6	7.14 %
Aantal respondenten	**84**	

27. Met welk cijfer tussen 1 en 10 beoordeelt u de mate waarin de aanvraag soepel verlopen is?

(Type vraag: Keuzelijst)

Antwoord	Aantal	Percentage
-selecteer-	8	9.52 %
1	0	0 %
2	0	0 %
3	0	0 %
4	0	0 %
5	1	1.19 %
6	2	2.38 %
7	4	4.76 %
8	24	28.57 %
9	23	27.38 %
10	22	26.19 %
Aantal respondenten	**84**	

28. Hoe ligt de verantwoordelijkheidsverdeling binnen uw gemeente: was/bent u alleen verantwoordelijk voor het proces vanuit de gemeente of waren/zijn er meer collega's bij betrokken?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Alleen verantwoordelijk	28	37.84 %
Samengesteld team	32	43.24 %
Anders, namelijk:	14	18.92 %
Aantal respondenten	**74**	

29. Welke afdelingen zijn betrokken?

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
Erfgoed	29	93.55 %
Ruimte	18	58.06 %
Economie	3	9.68 %
Sociaal	6	19.35 %
Anders, namelijk:	9	29.03 %
Aantal respondenten	**31**	

30. Welke activiteiten heeft de gemeente zelf gedaan?

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
Inventariseren gebouwen	47	66.20 %
Inventariseren kerkbesturen	41	57.75 %
Procesarchitectuur (hoe doen we dingen in welke volgorde)	24	33.80 %
Opstellen van eventuele enquêtes	14	19.72 %
Correspondentie met kerkbesturen	42	59.15 %
Organisatie van bijeenkomst(en)	28	39.44 %
Voeren van gesprekken met externe partijen	36	50.70 %
Voeren van gesprekken met interne partijen	34	47.89 %
Visie schrijven	14	19.72 %
Ambtelijk/politiek draagvlak organiseren	33	46.48 %
Implementatie voorbereiden	23	32.39 %
Geen	1	1.41 %
Anders, namelijk:	17	23.94 %
Aantal respondenten	**71**	

31. Welke activiteiten heeft de gemeente uitbesteed?

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
Inventariseren gebouwen	18	26.47 %
Inventariseren kerkbesturen	8	11.76 %
Procesarchitectuur (hoe doen we dingen in welke volgorde)	20	29.41 %
Opstellen van eventuele enquêtes	26	38.24 %
Correspondentie met kerkbesturen	20	29.41 %
Organisatie van bijeenkomst(en)	26	38.24 %
Voeren van gesprekken met externe partijen	31	45.59 %
Voeren van gesprekken met interne partijen	19	27.94 %
Visie schrijven	32	47.06 %
Ambtelijk/politiek draagvlak organiseren	4	5.88 %
Implementatie voorbereiden	10	14.71 %
Geen	14	20.59 %
Anders, namelijk:	18	26.47 %
Aantal respondenten	**68**	

32. Wie vormde het gezicht naar buiten richting de kerkbesturen?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Interne projectleider/leden projectgroep	29	43.28 %
Projectgroep van interne en externe leden	13	19.40 %
Projectgroep van externe leden	1	1.49 %
Ingehuurde externe partij	7	10.45 %
De bestuurder	1	1.49 %
Anders, namelijk:	16	23.88 %
Aantal respondenten	**67**	

33. Heeft u contact gezocht met buurgemeenten omdat de grenzen van een parochie, kerk of kerkgemeenschap uw eigen gemeentegrenzen overstegen?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	14	21.21 %
Nee	52	78.79 %
Aantal respondenten	**66**	

34. Is er een plan van aanpak opgesteld? En zo ja, door wie?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja, binnen eigen afdeling	38	58.46 %
Ja, met verschillende afdelingen	8	12.31 %
Nee	19	29.23 %
Aantal respondenten	**65**	

35. Namelijk...

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ruimte	5	62.50 %
Economie	3	37.50 %
Sociaal	4	50 %
Anders	3	37.50 %
Aantal respondenten	**8**	

36. Is het plan van aanpak ook vastgesteld?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	23	38.33 %
Nee	37	61.67 %
Aantal respondenten	**60**	

37. Namelijk...

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ambtelijk	5	23.81 %
Door het college	17	80.95 %
Door de Raad	1	4.76 %
Aantal respondenten	**21**	

38. Zijn externe partijen betrokken bij het opstellen van het plan van aanpak?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	29	50 %
Nee	29	50 %
Aantal respondenten	**58**	

39. Namelijk...

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
Kerkbesturen	10	35.71 %
Burgerpartijen	1	3.57 %
Niet kerkelijke eigenaren van (voormalige) kerkgebouwen	1	3.57 %
Anders, namelijk:	19	67.86 %
Aantal respondenten	**28**	

40. Is het plan van aanpak ook door de kerkbesturen ondertekend of hebben ze zich eraan gecommitteerd?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	9	15.79 %
Nee	44	77.19 %
Weet niet	4	7.02 %
Aantal respondenten	**57**	

41. Wat heeft u in eerste instantie geïnventariseerd?

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
Aantallen en feitelijke gegevens van de gebedshuizen	54	79.41 %
Omschrijvingen/waarderingen van de gebedshuizen (zowel ex- als interieur)	29	42.65 %
Namen en adressen van kerkbesturen	53	77.94 %
Anders, namelijk:	13	19.12 %
Aantal respondenten	**68**	

42. Waar heeft u uw informatie vandaan gehaald?

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
Informatie was bij ons beschikbaar	50	72.46 %
Via de RCE	32	46.38 %
Via de provincie	5	7.25 %
Via het steunpunt/erfgoedhuis	6	8.70 %
Via Museum CatharijneConvent (interieurs)	18	26.09 %
Via Reliwiki	17	24.64 %
Via internet	32	46.38 %

Anders, namelijk:	16	23.19 %
Aantal respondenten	**69**	

43. Heeft u gebruik gemaakt van de database van de RCE?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Nee, dat was niet nodig	16	25.40 %
Nee, ik wist niet dat er een database beschikbaar was	15	23.81 %
Ja	26	41.27 %
Anders, namelijk:	6	9.52 %
Aantal respondenten	**63**	

44. Heeft u alleen de gebedshuizen geïnventariseerd of meer religieus erfgoed?

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
De gebedshuizen	55	84.62 %
Kloosters	13	20 %
Begraafplaatsen	16	24.62 %
Mariakapellen	9	13.85 %
Interieurs/collecties	5	7.69 %
Groenaanleg/tuinen	4	6.15 %
Anders, namelijk:	14	21.54 %
Aantal respondenten	**65**	

45. Heeft u (externe) hulp gehad bij de inventarisatie?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Nee, dat was niet nodig	31	51.67 %
Ja	29	48.33 %
Aantal respondenten	**60**	

46. Heeft u van tevoren bedacht welke externe en interne partijen u wilde spreken?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Nee, die partijen kwamen al werkende weg op ons pad	10	15.63 %
Ja, we hebben vooraf een lijst opgesteld	33	51.56 %
Ja, we hebben een actorenanalyse opgesteld	6	9.38 %

Anders, namelijk:	15	23.44 %
Aantal respondenten	**64**	

47. Lukte het makkelijk om contact te leggen met de kerkbesturen en een gesprek te regelen?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Nee, sommige kerkbesturen reageerden moeizaam	17	27.42 %
Ja, we hadden al goede contacten	10	16.13 %
Ja, de lijntjes bleken korter dan gedacht	11	17.74 %
Anders, namelijk:	24	38.71 %
Aantal respondenten	**62**	

48. Op welke wijze heeft u de kerkbesturen benaderd/gesproken?

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
We hebben informatie opgehaald via een enquête	17	35.42 %
Alle kerkbesturen hebben we afzonderlijk gesproken	35	72.92 %
Alle kerkbesturen hebben we in een keer gesproken	9	18.75 %
We hebben kerkbesturen in groepen gesproken (bijv per dorp/wijk of denominatie)	3	6.25 %
Aantal respondenten	**48**	

49. Is de samenstelling van de groep vanuit de kerkbesturen veranderd gedurende het proces?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	6	13.95 %
Nee	37	86.05 %
Aantal respondenten	**43**	

50. Vond u het spannend/lastig om in gesprek te gaan met kerkelijke partijen?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	12	26.67 %
Nee	33	73.33 %
Aantal respondenten	**45**	

51. Kon u de rol en de overwegingen vanuit de overheid/lokale gemeente op dit onderwerp goed helder maken?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	40	100 %
Nee	0	0 %
Aantal respondenten	**40**	

52. Kwam er veel nieuwe informatie uit de gesprekken?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	36	85.71 %
Nee	6	14.29 %
Aantal respondenten	**42**	

53. Hoe stonden de kerkbesturen tegenover een samenwerking met de gemeente?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Positief	34	75.56 %
Terughoudend	11	24.44 %
Negatief	0	0 %
Aantal respondenten	**45**	

54. Is deze houding gedurende het proces verbeterd, of verslechterd?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Verbeterd	14	34.15 %
Gelijk gebleven	27	65.85 %
Verslechterd	0	0 %
Aantal respondenten	**41**	

55. Is contact met de kerkbesturen alleen via de projectleider Kerkenvisie verlopen?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	21	51.22 %
Nee	20	48.78 %
Aantal respondenten	**41**	

56. Hebben kerkbesturen de mogelijkheid gehad om direct in contact te treden met bestuurders (wethouders, raadsleden)?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	29	69.05 %
Nee	13	30.95 %
Aantal respondenten	**42**	

57. Had u gelijk het plan om naast de kerkelijke partijen ook in gesprek te gaan met burgers, (erfgoed)partijen en andere belanghebbenden?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	28	62.22 %
Nee	17	37.78 %
Aantal respondenten	**45**	

58. Heeft u dit tegelijk gedaan of in een bepaalde volgorde?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Alle gesprekken in een keer gevoerd	6	17.65 %
Eerst met de kerkelijke partijen gesproken en toen met de andere betrokkenen	28	82.35 %
Aantal respondenten	**34**	

59. In welke vorm heeft u gesprekken gevoerd?

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
Digitaal	16	38.10 %
Face-to-face	30	71.43 %
Eén op één	21	50 %
In groepen	13	30.95 %
Aantal respondenten	**42**	

60. En was er verschil in vorm per doelgroep?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	15	39.47 %
Nee	23	60.53 %
Aantal respondenten	**38**	

61. Hoe bent u intern te werk gegaan? Hoe zijn de andere afdelingen/vakdisciplines betrokken bij het thema Kerkenvisie?

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
Presentatie bij afdelingsoverleggen	7	14.89 %
Informatieve bijeenkomst middels aanmelding	6	12.77 %
Berichten op intranet	7	14.89 %
Interview/gesprek	14	29.79 %
Via de bestuurlijke weg (formele opdracht)	10	21.28 %
Anders, namelijk:	24	51.06 %
Aantal respondenten	**47**	

62. Welke vorm kiest u voor uw kerkenvisie?

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
Advies aan het bestuur	18	30 %
Bestuurlijk besluit	19	31.67 %
Gezamenlijk door betrokken partijen te ondertekenen afspraken	1	1.67 %
Publiek boekwerk	8	13.33 %
Openbare website	6	10 %
Anders, namelijk:	25	41.67 %
Aantal respondenten	**60**	

63. Wordt de 'visie' vastgesteld en zo ja, door wie?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Nee	5	10 %
Ja, door college	13	26 %
Ja, door college en raad	25	50 %
Ja, door gemeente en kerkelijke partijen	4	8 %
Ja, door brede afvaardiging van externe partijen en gemeente	3	6 %
Aantal respondenten	**50**	

64. Hebben kerkbesturen/kerkeigenaren mee kunnen lezen in het concept-rapport en input kunnen leveren op de inhoud, voorafgaand aan de vaststelling?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage

Ja	33	89.19 %
Nee	4	10.81 %
Aantal respondenten	**37**	

65. Hebben kerkbesturen bezwaar gemaakt op de inhoud of onderdelen van het rapport?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	7	23.33 %
Nee	23	76.67 %
Aantal respondenten	**30**	

66. Wat is er met deze bezwaren gedaan? Is de inhoud aangepast op de wens van de kerkbesturen, of is vastgehouden aan de gemeentelijke visie?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
De inhoud is aangepast	12	54.55 %
De inhoud is ongewijzigd gebleven	10	45.45 %
Aantal respondenten	**22**	

67. Hoe wordt de afronding gecommuniceerd/kenbaar gemaakt?

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
Tijdens grote eindbijeenkomst (met alle betrokken partijen)	5	11.36 %
Tijdens besloten bijeenkomst (alleen kerkelijke partijen en gemeente)	10	22.73 %
Via de plaatselijke media	11	25 %
Via een brief/e-mail	13	29.55 %
Anders, namelijk:	20	45.45 %
Aantal respondenten	**44**	

68. Welke rol ziet u voor de gemeente na afronding van de visie in de opgave/ontwikkelingen rondom de kerkgebouwen?

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
Blijven faciliteren van de dialoog/gesprek	50	83.33 %
Helpdeskfunctie/aanspreekpunt	41	68.33 %
(extra) ondersteuning bij ontwikkelingen m.b.t. wet- en regelgeving	24	40 %

(Extra) mogelijkheden bieden qua functies, ruimtelijke mogelijkheden	23	38.33 %
Financiële ondersteuning bij verduurzaming en/of neven-/herbestemming	6	10 %
Makel/schakelfunctie (matching ruimtevragers en ruimtezoekers)	22	36.67 %
Anders, namelijk:	11	18.33 %
Aantal respondenten	**60**	

69. Heeft u al zicht op een bepaalde mate van borging van de resultaten van de kerkenvisie?

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
Nee en gaan we ook niet doen	3	5.26 %
Nog niet, zijn we nog mee bezig	25	43.86 %
Ja, koppeling aan instrumenten van de Omgevingswet	8	14.04 %
Ja, koppeling aan erfgoedbeleid	12	21.05 %
Ja, koppeling aan ander gemeentelijk beleid, wet- en/of regelgeving, als leefbaarheid, maatschappelijk vastgoed, toerisme, duurzaamheid	8	14.04 %
Ja, in de vorm van procesafspraken/protocollen	6	10.53 %
Anders, namelijk:	13	22.81 %
Aantal respondenten	**57**	

70. Zijn er nog andere actiepunten gekomen uit het kerkenvisieproces?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	12	37.50 %
Nee	20	62.50 %
Aantal respondenten	**32**	

71. Hoe typeert u nu uw overzicht van de kerkgebouwen in uw gemeente?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Beter	37	78.72 %
Iets beter	7	14.89 %
Hetzelfde	3	6.38 %
Iets slechter	0	0 %
Slechter	0	0 %
Aantal respondenten	**47**	

72. Hoe typeert u nu uw overzicht van de kerkbesturen in uw gemeente?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Beter	34	75.56 %
Iets beter	9	20 %
Hetzelfde	2	4.44 %
Iets slechter	0	0 %
Slechter	0	0 %
Aantal respondenten	**45**	

73. Hoe typeert u nu uw contact met de kerkbesturen in uw gemeente?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Beter	27	65.85 %
Iets beter	7	17.07 %
Hetzelfde	7	17.07 %
Iets slechter	0	0 %
Slechter	0	0 %
Aantal respondenten	**41**	

74. Hoe typeert u nu uw kennis van de ontwikkelingen bij de verschillende kerkbesturen?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Beter	32	80 %
Iets beter	6	15 %
Hetzelfde	2	5 %
Iets slechter	0	0 %
Slechter	0	0 %
Aantal respondenten	**40**	

75. Hoe typeert u nu uw kennis van de consequenties voor de gebouwen?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Beter	26	65 %
Iets beter	10	25 %
Hetzelfde	4	10 %
Iets slechter	0	0 %
Slechter	0	0 %

Aantal respondenten	40	

76. En de kennis bij andere afdelingen binnen de gemeente?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Beter	10	25.64 %
Iets beter	20	51.28 %
Hetzelfde	9	23.08 %
Iets slechter	0	0 %
Slechter	0	0 %
Aantal respondenten	**39**	

77. Staan er nu meer of nu minder concrete kerkgebouwen onder druk?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Meer	9	25 %
Gelijk gebleven	25	69.44 %
Minder	2	5.56 %
Aantal respondenten	**36**	

78. Is de maatschappelijk interesse in de toekomst van een of meer kerkgebouwen binnen uw gemeente veranderd?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Toename	18	48.65 %
Gelijk gebleven	19	51.35 %
Afname	0	0 %
Aantal respondenten	**37**	

79. Hoe vaak halen discussies over de toekomst van het religieus erfgoed binnen uw gemeente de pers?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Vaak	0	0 %
Regelmatig	6	15.79 %
Soms	16	42.11 %
Zelden	11	28.95 %
Nooit	5	13.16 %
Aantal respondenten	**38**	

80. Is dit afgenomen of toegenomen tijdens of na de kerkenvisie?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Toename	3	9.09 %
Gelijk gebleven	30	90.91 %
Afname	0	0 %
Aantal respondenten	**33**	

81. Is de toekomst van kerkgebouwen nu meer of minder een politiek issue binnen uw gemeente?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Meer	6	17.14 %
Gelijk gebleven	29	82.86 %
Minder	0	0 %
Aantal respondenten	**35**	

82. Is een kerkenvisie een werkbaar instrument gebleken om een opgave als deze te verkennen?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	34	91.89 %
Nee	3	8.11 %
Aantal respondenten	**37**	

83. Is de vormvrijheid goed bevallen?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	37	100 %
Nee	0	0 %
Aantal respondenten	**37**	

84. Hadden meer kaders en verantwoordingen geholpen?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	5	13.16 %
Nee	33	86.84 %
Aantal respondenten	**38**	

85. Had u iets specifieks ondernomen voor het religieuze erfgoed zonder deze regeling?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Ja	14	35 %
Nee	26	65 %
Aantal respondenten	**40**	

86. Al naar gelang waar u staat met de ontwikkeling/implementatie van uw kerkenvisie is het denkbaar dat u ook na 2021 nog extra steun zou kunnen gebruiken. Zo ja, hoe zou die steun er uit zien?

(Type vraag: Meerkeuze, één antwoord)

Antwoord	Aantal	Percentage
Nee, ik heb geen steun nodig	12	19.05 %
Ja	51	80.95 %
Aantal respondenten	**63**	

87. Ik zou steun wel op prijs stellen als het gaat om...

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
Kennis van kerkgebouwen/religieus erfgoed	17	33.33 %
Procesarchitectuur en processen	10	19.61 %
Kennis van kerkbesturen	5	9.80 %
Netwerk van partijen	22	43.14 %
Een loket voor vragen	26	50.98 %
Kennisontwikkeling op het terrein van koppeling van een kerkenvisie met beleid, wet- en regelgeving (omgevingsvisie, leefbaarheid, economie, sociaal)	29	56.86 %
Afwegingskader t.a.v. transformatieruimte	18	35.29 %
Afwegingskader t.a.v. nieuwe functies en/of sloop	20	39.22 %
Communicatie rondom ontwikkelingen bij kerken	7	13.73 %
Participatie rondom ontwikkelingen van kerken	13	25.49 %
Mogelijkheden voor financieren van restauratie, neven- en herbestemmingen	35	68.63 %
Oplossingen die bijdragen aan een sluitende exploitatie	24	47.06 %
intervisie/overleg met andere gemeenten	12	23.53 %
Anders, namelijk:	7	13.73 %
Aantal respondenten	**51**	

88. Als u aangegeven heeft wel extra steun te kunnen gebruiken, van waaruit zou u dan bij voorkeur

uw steun willen ontvangen?

(Type vraag: Meerkeuze, meer antwoorden)

Antwoord	Aantal	Percentage
steunpunten/erfgoedhuizen	33	64.71 %
regionale organisaties zoals Vereniging Kleine Kernen of leefbaarheidsallianties	5	9.80 %
de provincie(s)	17	33.33 %
Via de VNG en/of de Federatie Grote Monumentengemeenten	9	17.65 %
Collega gemeenten (bijv binnen de eigen provincie)	13	25.49 %
De Erfgoed Academie (VBMK/NRF)	12	23.53 %
De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed	35	68.63 %
Op te zetten netwerk religieus erfgoed	20	39.22 %
Anders, namelijk:	4	7.84 %
Aantal respondenten	**51**	